

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Ateliér arteterapie

Bakalářská práce

„Pohled absolventů ateliéru arteterapie PF JU na vlastní praxi“

Vypracoval: Bartůšek Petr
Vedoucí práce: Mgr. Luboš Krninský

České Budějovice 2016

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně. Veškeré použité podklady, ze kterých jsem čerpal informace, jsou uvedeny v seznamu použité literatury a citovány v textu.

Prohlašuji, že v souladu s. § 47b zákona č. 111/1998 Sb v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů přístupné části databáze.

V Českých Budějovicích dne 26. 11.2016

.....

Petr Bartůšek

Poděkování

Děkuji především vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. Krninskému za odborné vedení práce, věcné připomínky, dobré rady, vstřícnost a trpělivost při konzultacích a vypracovávání mé bakalářské práce.

Děkuji také všem těm, kteří se na této práci podíleli, v první řadě všem respondentům za vstřícný postoj k vedení rozhovorů, bez nich by praktická část této závěrečné práce nemohla vzniknout a také těm, kteří svými nápady a zkušenostmi přispěli ke vzniku všech částí.

V neposlední řadě chci poděkovat své rodině a své manželce za podporu.

Anotace

Česky

Tato práce se zabývá především teoretickými znalostmi a východisky potřebnými pro výkon práce arteterapeuta. Dále je v ní zmíněno jakými osobnostními kvalitami, žádoucími pro práci v této pomáhací profesi, by měl arteterapeut disponovat. Dalším cílem této práce bylo přiblížit jak osobnost arteterapeuta, tak i osobnostní a lidské hledisko. Praktická část bakalářské práce je tvořena z kvalitativního výzkumu, kde metodou sondy jsou polostrukturované rozhovory vedené s arteterapeuty. Výzkum se především zaměřuje na cílovou skupinu, výtvarné techniky, výchozí teorie, ale i na terapeuta a jeho psychohygienu či osobní přístup k vykonávání této práce.

Abstract

Anglicky

The primary purpose of this thesis is to show the theoretical knowledge as well as the basis, important for the job of artstherapist. Another focus of this work was on one side to describe the personality of an artstherapist and on the other the human point of view. The work deals with personal qualities necessary for every therapists. The empirical part of this thesis is composed of half structured expert interviews and focuses on the target groups, art techniques, default theories, but also on the therapist and her/his psychohygiene and her / his personal approach to this work.

Zkratky

atd.	a tak dále
aj.	a jiné
apod	a podobně
cca.	Circa
č.	číslo
ČR	Česká republika
JCU	Jihočeská Univerzita
KBT	Kognitivně behaviorální teorie
např.	například
popř.	popřípadě
R1-R5	respondent 1 až respondent 5
tj.	to jest
tzv.	takzvaný

Klíčová slova:

analytická psychologie, artefiletika, arteterapie, gestalt terapie, ontogenetické modely, psychoanalýza, psychoterapeutický rozhovor, psychodynamické směry, výtvarný artefakt.

Obsah:

1. ÚVOD	4
2. ARTETERAPIE	6-10
2.1 Úvod do arteterapie	6
2.1.2 Historie arteterapie	7
2.2. Artefiletika a další neterapeutické využití výtvarného vyjádření	9
3. ARTETERAPEUTICKÉ SMĚRY	11-17
3.1 Hlubinné přístupy	12
3.1.1 Psychoanalýza	12
3.1.2 Jungiánská analytická arteterapie	13
3.2 Humanistické směry v arteterapii	14
3.2.1 Gestalt arteterapie	14
3.2.2 Expresivní arteterapie	15
3.3 Psycho - edukační přístupy	15
3.4 „ Rožnovská“ škola arteterapie	17
4. ONTOGENETICKÉ MODELÝ	18-23
4.1 Ontogenetický model vývoje dětské kresby a kognitivních funkcí	18
4.1.1 Senzomotorické období	19
4.1.2 Období čáranic	20
4.1.3 Preschematické období	20
4.1.4 Schématické období	21
4.1.5 Období konkrétních operací	21
4.1.6 Kresebný realizmus	21
4.1.7 Pseudonaturalistické období	22
4.1.8 Období formálních operací	22
4.1.9 Adolescentní výtvarná tvorba	23

5. ARTETERAPIE PŘI VÝTVARNÉM PROCESU	24-28
5.1 Výtvarný proces	24
5.2 Interpretace výtvarného artefaktu	25
5.3 Psychoterapeutický rozhovor	27
6. ARTETERAPEUTÉ	29-33
6.1 Osobnost arteterapeuta	29
6.1.1 Akceptace	32
6.1.2 Empatie	32
6.1.3 Autenticita	33
7. PRAKTICKÁ ČÁST	34-47
7.1 Výzkumné metody a strategie	34
7.1.1 Kvalitativní výzkum	35
7.1.2 Polostrukturovaný rozhovor	35
7.2 Průběh interview	36
7.2.1 Demografická data	37
7.3 Analýza rozhovorů	38
7.3.1 Všeobecné informace	38
7.3.2 Výtvarné techniky	40
7.3.3 Arteterapeutická praxe	43
7.4 Závěr empirické části	46
8. ZÁVĚR	48
LITERATURA	50
PŘÍLOHY	

**„Cílem umění je učinit člověka šťastným“ Michelangelo
Buonaroti**

1. Úvod:

Se zvyšující se potřebou prožití kvalitního a zdravého života lidí žijících, v dnešní společnosti, stoupá jak potřeba, tak i poptávka po kvalitní psychoterapeutické, tedy i arteterapeutické péči. Na přelomu tisíciletí proběhl výzkum, kterým za pomoci strukturovaných diagnostických rozhovorů bylo zjištěno, že 27% osob z celkové společnosti mělo ve svém životě potíže odpovídající potížím způsobených psychickou poruchou. Z celkové společnosti v ČR to bylo 30% žen a 24% mužů, kteří trpěli nějakou formou psychické poruchy. Nejčastěji se jednalo o neurotické poruchy, poruchy vyvolané užíváním návykových látek a afektivní poruchy. (www.demografie.info)

Studium arteterapie, stejně tak, jako zvýšená poptávka po terapeutických službách, mi dali námět k této bakalářské práci.

Tato práce se skládá ze dvou částí, části teoretické a části praktické. Ambicí teoretické části této závěrečné práce je teoretický popis východisek od hlubinně pojatých, přes humanistické až po psycho - edukační přístupy a tzv. Rožnovskou školu arteterapie, ze kterých může arteterapeut při svém studiu a následné praxi vycházet. Dále je v této práci kladen poměrně velký důraz na ontogenetický model vývoje dětské kresby, který je dle mého názoru velice důležitý pro základní pochopení výtvarného artefaktu, vytvořeným výtvarně nepoučenou osobou a v mnoha případech i osobou poučenou. Zároveň je třeba si říci, že je to především pomáhací profese zaměřená na člověka, a tudíž dalším cílem této práce bylo přiblížit jak osobnost arteterapeuta, tak i osobnostní a lidské hledisko. Arteterapeut, jako každý psychoterapeut při výkonu své profese působí na svého klienta za pomoci terapeutického rozhovoru, avšak jedinečnost arteterapeuta působení tkví dále v terapeutickém použití výtvarném procesu a následné interpretaci artefaktu z něho vzešlého, nebo i analýzy samotného procesu. Z tohoto důvodu bude arteterapeutický rozhovor v následující práci samostatně zmíněn ve vlastní kapitole. Jelikož jde především o osobnostní interakci mezi klientem a terapeutem, bude v závěru teoretické části především zdůrazněn osobnostní aspekt terapeuta.

Ambicí praktické části je poté zodpovědět základní otázku jak arteterapeuté vnímají svou praxi a jaké schopnosti či dovednosti jsou pro tuto profesi stěžejní. Praktická část této práce se skládá z polostrukturovaných

rozhovorů vedených s odborníky v oboru pracující a jejich následné interpretace a analýzy. Rozhovory byly prováděny s lidmi, kteří vystudovali arteterapii a věnují se této profesi i nadále. Stěžejním bodem bylo zjistit, s jakou cílovou skupinou terapeuti pracují, jaké při tom používají nejčastěji metody a jak vnímají vlastní arteterapeutickou praxi. Další zaměření bylo věnováno terapeutům samotným. Důležité bylo tímto výzkumem zjistit, jaké překážky tato práce s sebou přináší a jaký typ psychohygieny terapeuti využívají nebo čeho by se dle jejich profesionálního názoru měl arteterapeut při práci s klientem naopak vyvarovat.

Závěr této práce může přispět k větší pozornosti arteterapie samotné, k pohledu na arteterapeuty, stejně tak jako i k bližšímu pochopení této pomáhací profese. Tato práce by zároveň mohla sloužit případným zájemcům o studium a práci arteterapeuta k základnímu náhledu na tento specifický obor. Dále by její přínos mohl být významný pro lidi trpícími nějakou formou psychické bolesti nebo jejich rodinám v seznámení se s arteterapií a arteterapeuty.

2. Arteterapie

2.1 Úvod do arteterapie

Arteterapie může být široký postup léčebný, edukativní, kultivační, který v zásadě využívá výtvarný projev jako primární prostředek k terapii, poznávání a zdravému rozvoji psychiky. Arteterapeutické postupy je možno uplatňovat ve více oborech, a tím vzniká její přesah do ostatních disciplín jako je např. psychologie, psychiatrie, psychodiagnostika nebo i výtvarná výchova, artefiletika a další. Blízkost artefiletiky s arteterapií je důvod zařazení jedné z následujících kapitol této práce věnované přímo artefiletice. Arteterapeutický přístup je možno aplikovat na široké spektrum klientů všech věkových i sociálních skupin, rozličných psychických a psychicky podmíněných potíží a chorob. Arteterapeut je schopen pomoci klientům, pro které jsou ostatní psychoterapeuti, například kvůli komunikačním bariéram, prakticky obtížně uchopitelní. Především v případech, kdy se tzv. „slovní“ formy terapie mohou klientům i terapeutům zdát nedostačující. Komunikace skrze výtvarný artefakt může pomoci překonat potíže s obrannými mechanismy a podpořit budování terapeutického vztahu mezi klientem a arteterapeutem. Z tohoto důvodu můžeme tento obor klasifikovat jako formu psychoterapie, při které prostřednictvím výtvarné činnosti dochází k naplňování terapeutických cílů. (Šicková–Fabrici 2002, str. 30-32)

„Arteterapie využívá výtvarné umění jako prostředek k osobnímu vyjádření v rámci komunikace, spíše než aby se snažila o esteticky uspokojivé výsledné produkty, posuzované vnějšími měřítky.“ (Liebmann 2005, str. 14)

Komunikační vyjádření reprezentované klientem, jím vytvořeným artefaktem a arteterapeutem je možné obohatit i konzumentem umění neboli divákem. Název konzument pro diváka je zvolen z důvodu silné interakce mezi výtvarným artefaktem a divákem, který se tím stává konzumentem emocí a prožitků metaforicky, ať vědomě či nevědomě, přenesených klientem. Tento složitý komunikační mechanismus interakcí a projekcí slouží arteterapeutovi k jeho terapeutické činnosti.

Její další nespornou výhodou oproti ostatním formám psychoterapeutických disciplín je stálost uměleckého artefaktu v čase. Tudíž terapeut i klient mohou vnímat změny ve výtvarném projevu, jeho kultivaci a dále s ním terapeuticky pracovat. (Liebmann 2005, str. 14)

2.1.1 Historie arteterapie

Výtvarné umění sloužilo od svých prapůvodních prvopočátků jako forma komunikace mezi zhotovitelem neboli klientem a příjemcem neboli terapeutem (divák, terapeut, konzument), ale i mezi zhotovitelem a vytvořeným artefaktem. Už ve svém prvopočátku byla jedna z jeho funkcí léčebná, potažmo terapeutická. (Lhotová 2010, str. 17)

Domnívat se ale, že výtvarná terapie vznikla až ve 20. století je mylná. Následující citát podotýká, že umění k léčebným účelům bylo využíváno již ve starověkém světě.

„Myšlenka využít umění k léčení různých duševních obtíží, byla známa také ve starověkém Egyptě, v Řecku a později i v arabském světě. Za „otce“ bývá považován řecký filosof Aristotelés (4 stol. př. Kr.), který jako první zkoumal souvislosti s dramatickým uměním různé emocionální stavy, zejména katarzi.“ (Lhotová 2010, str. 17)

Zvláštní moc, vyplývající ze samotné podstaty této interakce si udrželo umění dodnes. Bez ohledu na široký, různorodý a proměnlivý způsob jeho využití, náhledu na něj i samotného vnímání umění jako takového, na které je však potřeba nahlížet v kontextu doby a okolností jeho vzniku.

Pradávné náboženské rituály tzv. primitivních národů, jenž se do dnešní doby zachovaly již jen v těch nejodlehlejších částech světa, moderní civilizací dosud nedotčené, využívaly instinktivně „umělecké“ (jak je dnes pojmenováváme) artefakty při svých magických, dále pak náboženských rituálech, jako prostředek léčby a terapie osob jej praktikujících. Terapeutické účinky artefaktů obdařených magickou silou, využívaných při náboženských rituálech ať už kolektivních nebo individuálních, doprovázejí lidstvo odedávna až do dnešních dnů. Změny nastalé v námi obývaném sociokulturním

prostředí euroamerické civilizace od 16tého do 20tého století pod vlivem nejrůznějších příčin např.: osvícenství, kult rozumu, náboženských reformací a ateizmu způsobily, že léčebný význam těchto děl postupně upadal. Lidé, přemýšlející racionálně, skepticisticky a osvícenecky, pochybovali o mystické nadpozemské podstatě moci obdařených předmětů jako např. milostných obrazů. Dívali se na ně a na jejich moc se skepsí. Považovali jejich uctívání a kouzla či zázraky s nimi spojené za přehnané, vědecky i lidsky iracionální a dokonce až dětinsky naivní. (Černý 2003, str. 325 - 327)

Již v 18. století si lidé pečující o duševně choré začali všimnout, že jejich výtvarné vyjádření je odlišné od výtvarného výrazu duševně zdravých jedinců. Při bližším zkoumání tohoto jevu se dále zjistilo, že je tvorba duševně nemocných nejen odlišná, ale že i koresponduje s vlastním psychickým onemocněním pacientů, ba dokonce s jeho vlastním průběhem. Tento objev vedl k prvnímu vědeckému využití výtvarné kreativity spíše zaměřené k diagnostice než k samotné terapii. Arteterapie jako taková se vyvinula jakožto svébytná terapeutická metoda mezi 30. až 40. lety minulého století, v přímém důsledku rozvoje psychoanalýzy a dalších hlubinně orientovaných psychoterapeutických metod. (Jebavá 1997, str. 17- 21)

„Průkopníky arteterapie byli většinou výtvarníci, kteří prošli psychoterapií a hledali možnosti propojení výtvarného působení s psychoterapeutickými postupy a jejich uplatnění v léčbě. (např. M. Naumburgová, C. Lewis, E. Kramerová a další).“

(<http://www.arteterapie.cz/>)

V Československu se prvky arteterapie začaly využívat od 50tých let dvacátého století. V ostatních psychoterapeutických disciplínách se začaly využívat až později, při Psychoterapeutické společnosti České lékařské společnosti J. E. Purkyně sekce arteterapie pod vedením PhDr. D. Kocábové. V 80. letech se těšila arteterapie narůstajícímu zájmu studentů oboru Speciální pedagogika, jehož se stala součástí. Po roce 1990 byl při Pedagogické fakultě v Českých Budějovicích pod vedením PhDr. M. Kyzoura založen Ateliér arteterapie, který je jediným typem tohoto studia u nás až doposud. Dále

v polovině 90. let vzniká Česká arteterapeutická asociace ve formě občanského združení. (<http://www.arteterapie.cz/>)

2.2 Artefiletika a další neterapeutické využití výtvarného vyjádření

Artefiletika je průsečíkem a zároveň dělicím oborem mezi výtvarnou výchovou a arteterapií. Zjednodušeně si ji můžeme představit jako rozšířenou, nebo přesněji prohloubenou výtvarnou výchovu o arteterapeutické dovednosti využitě k osobnímu růstu jedince. Existence kultivačního potenciálu obsaženého při provádění výtvarného procesu je široce přijímaným faktem, jak mezi odbornou veřejností, tak mezi laiky zasaženými jen výtvarnou výchovou v rámci výuky na základních školách. Jelikož arteterapie přesahuje hranice více oborů, vzniká tzv. problém zařaditelnosti v již existující skupině tzv. pomáhacích profesí, které při své činnosti využívají výtvarného, popřípadě i jiného uměleckého projevu. (Lhotová 2010, str. 22)

„Každá profese má vzhledem k cílům, které sleduje, danou oblast pro využívání arteterapeutického potenciálu. Základní dělicí čáru (nikoli „ostře konturovanou“) vztahující se k cíli lze vést mezi využitím výtvarné produkce v pedagogicko-výchovné oblasti a oblastí terapeutickou.“ (Lhotová 2010, str. 23)

Rozmanité druhy výtvarných činností se využívají v nepřeborném množství disciplín od výtvarné výchovy, přes různé typy volnočasových aktivit využívaných napříč generacemi či sociálními skupinami v nepřeborném množství zařízení, jenž nás doslova doprovázejí od mateřských školek po domovy důchodců, až po disciplíny psychologické a psychiatrické. M. Vágnerová v knize Pavla Říčana Dětská klinická psychologie z roku 1997, popisuje vhodnost kresebných testů v psychologické praxi s dětským klientem takto:

„Kresebné testy jsou v oblasti dětské klinické psychologie právem velmi oblíbené a široce využívané. Kreslení je pro většinu dětí činností příjemnou a přitažlivou, takže nemívají z takového úkolu strach, ani k němu nepocítují nechuť. Z tohoto důvodu lze použít kresby jako úvodní metody, při navazování kontaktu. Kreslení na začátku vyšetření poskytuje i možnost motorického uvolnění, čímž se snáze

sníží nejistota, nedůvěra či neurotické zábrany, které jinak komplikují spolupráci s psychologem.“ (Říčan 1997, str. 298)

Výtvarné metody, a to především ty kresebné, jsou časově nenáročné a poskytují spoustu informací o vývojové úrovni klienta či pacienta, o jeho momentálním citovém rozpoložení a o interpersonálních vztazích, které prožívá. (Říčan 1997, str. 298) Tato tematika bude podrobněji rozpracována v následující kapitole.

Toto nás přivádí ke skutečnosti, že ne každé výtvarné působení můžeme nazývat arteterapií. Existenci oboru, ve kterém nejde o psychoterapii, ale o edukaci a kultivaci osobnosti (hodnotové, emocionální), pomohl rozlišit docent Slavík v polovině devadesátých let dvacátého století. Docent Slavík doslova na svých přednáškách tvrdil, že v artefiletice jde především o výchovu uměním. Tímto způsobem vymezil hranice filetického edukačního přístupu ke klientům od terapeuticky užívaného v rámci klinické psychoterapeutické praxe, která se zabývá psychickými poruchami a obtížemi. Koncepce artefiletického přístupu nám pomáhá rozlišit edukační rámec výtvarné výchovy aplikující některé arteterapeutické prvky od klasické léčebné arteterapie. Tímto způsobem se profiluje vzdělávacím, kultivačním a prožitkovým způsobem pojaté práce s klienty, žáky a studenty. (Slavík 1997, str. 167-168)

„Prožitková účinnost a blízkost k arteterapii je však natolik podstatná, že je žádoucí dávat ji najevo již v názvu disciplíny“ (Slavík 1997, str. 168)

Východiskem prožitku z výtvarné činnosti při artefiletice se stává výtvarný zážitek. V tomto zážitku se žák blíže setkává s vlastní výtvarnou expresí a může se setkat se skrytými obsahy výtvarné exprese. Artefiletický koncept nevede k naučeným znalostem, jak je tomu v naukových předmětech, ale ani jeho cíl není terapie jako v případě arteterapie. Vrcholem artefiletického přístupu je pochopení, chápající porozumění a v neposlední řadě odhalování smyslu. Záměrně tyto cíle v této práci nespecifikujeme, nýbrž jsou vysoce individuální. Mohou pro každého žáka, pro každého jedince znamenat jiný druh exprese a reflexe. Cílem této výchovy je spojení mezi expresí jakožto prostředkem, jak pro druhé a sebe, tak i osvětlení vlastního individuálního vidění

světa a reflexí jako způsobu jeho poznání a zhodnocení. (Slavík 1997, str. 166 - 170)

„Hlavními dvěma formami činnosti v tomto typu výchovy uměním je tvorba a reflektující dialog. V reflexi se směřuje ke vzdělávacímu motivu, zatímco v reflexi v arteterapii se směřuje ke změnám osobnosti, k redukci či zbavení obtíží apod. Ve výchově, při použití výtvarných prostředků v pedagogickém procesu, se zaměřujeme na komunikaci uměním. Proto hledáme optimální a racionální postupy, umožňující výchovně vzdělávacímu procesu adekvátně rozvíjet estetické vnímání, poznávání a cítění nejen u dětí, ale i u dospělých.“ (Lhotová 2010, str. 23)

Pro názorné rozlišení a zpřehlednění pojmů exprese a reflexe je přiložena následující tabulka. Tabulka popisuje rozdíl mezi expresí a reflexí.

	Reflexe	Exprese
Psychický cíl	rozumět, poznat (se)	chápat, vyjádřit (se)
Zážitková funkce	teoretická	Estetická
Způsob označování	znaková	symbolická
Duševní aktivita	myšlení, diskurz	cítění, intuice

(Slavík 1997, str. 106)

3. Arteterapeutické směry

Výše již bylo uvedeno, že arteterapie je široký léčebný a zároveň i edukativní a kultivační proces, jenž využívá výtvarný projev jako primární prostředek k terapii, poznávání, a zdravému rozvoji psychiky. Existuje celá řada psychologických a terapeutických přístupů, které arteterapeuti ve své praxi využívají ve prospěch klienta. V této části práce si přiblížíme základní teoretická východiska, ze kterých mnozí arteterapeuti vycházejí od psychodynamických přístupů, vycházejících z freudiánské psychoanalýzy, přes jungiánskou

analytickou arteterapii a rozličné humanistické směry až po různé psycho – edukační přístupy.

3.1 Hlubinné přístupy

Hlubinné přístupy, tedy přístupy zaměřené na latentní motivy našeho jednání ukryté v hlubinách nevědomí. Arteterapii si můžeme rozdělit na dva hlavní proudy a to na psychoanalytický (freudiánský) přístup a na analytickou (jungiónskou) terapii. Jako další hlubinný přístup je ještě třeba zmínit individuální psychologii Alfréda Adlera.

3.1.1 Psychoanalýza

Psychoanalýza označuje za hybnou sílu psychiky pudy, a to především pud sexuální, jenž označuje jako libido. Pudy a procesy s nimi spojené, se odehrávají v hlubokých latentních sférách lidské psyché, označované jako podvědomí, nevědomí, předvědomí. (Schwartz 1999, str 9-11)

Tento terapeutický přístup si klade za cíl porozumění a pochopení dynamiky interního světa lidské psyché a následnou restrukturalizaci lidské osobnosti. Tuto formu arteterapie činí značně náročnou její požadavky na teoretické znalosti a na analytické zkušenosti arteterapeuta v oblasti interpretace symbolu, ve výtvarné tvorbě klienta, včetně jeho patologické formy symbolického procesu.

Člověk jako jediný tvor na této planetě se od ostatních zde žijících tvorů odlišuje svou schopností umělecké tvorby, ve které je schopen vytvářet a používat symboly. (Rubinová 2008, str. 76-78)

Tradiční význam slova symbol je „...*předmět nesoucí hlubší (skrytý) význam..*“ (<http://slovník-cizich-slov>)

Aby šlo o symbol ve smyslu arteterapie psychoanalytického přístupu, je chápán symbol jako prvek, při němž „...*musí daná entita k jinému objektu odkazovat, zároveň ho však nesmí nahrazovat*“ (Rubinová 2008, str. 76-79)

Lidské vyjádření je plné symbolů a terapeut může klientovi pomoci orientovat se ve svém vnitřním světě a pomoci ozřejmit nezřetelné.

„Psychoanalýza je pokusem odkrýt pravdu v sobě samém.“
(Fromm 1997, str. 33)

Freudovo obohacení arteterapie nalezneme především v ozřejmění skrytých obsahů ve fantaziích, snech a výtvarných artefaktech pacientů.
(Rubinová 2008, str. 156)

3.1.2 Jungiánská analytická arteterapie

„Jung ve svém vlastním životě a ve svém přístupu k analytické léčbě přejímal myšlenku, že je možné pracovat v terapii s představami, tedy přesvědčení, které by podepsala většina arteterapeutů.“ (Rubinová 2008, str. 137)

Vyjádření prostřednictvím malby bylo pro Junga terapeuticky hodnotné. Sám své pacienty pobízel k zhmotňování svých fantazií. Kreslení nebo malování povětšinou neprobíhalo při terapeutických sezeních, ale zároveň bylo považováno za součást terapie. Výsledek tvorby pacientů dále posuzoval dle emoční roviny, pokládal za symbolické pouze ty, co vyvolávají silné emoce. Na jejich pochopení a výklad aplikoval archetypální symbolizmus obsažený v alchymii, umění, náboženství, mytologii a v pohádkách. (Rubinová 2008, str. 138 - 141)

„Jung věřil, že nejhlubší roviny nevědomí jsou již při narození naprogramovány vlivem archetypů, jenž jsou psychologickou obdobou biologických instinktů. Stejně jako instinkty mohou i archetypy zůstat v útlumu, dokud nejsou událostmi v lidském životě aktivovány.“ (Rubinová 2008, str. 141 - 142)

Výtvarný artefakt může terapeutický vztah jak usnadnit, tak zároveň i zkomplikovat. Usnadnění takového vztahu je v možnosti využití díla jako prostředníka komunikace mezi pacientem a arteterapeutem. Tímto způsobem dochází k rozvolnění negativních přenosových aktivit, avšak záludnost tohoto

složitého trojdimenzionálního vztahu se může nalézat ve složitosti chápání umění v psychoterapeutickém kontextu. (Rubinová 2008, str. 142 - 143)

„Jung obohatil arteterapii o svůj přístup k obrazům jako ke sdělení psychiky, které je třeba chápat v její vlastní podstatě a na mnoha rovinách. Z jungiánského pohledu tedy nemůže být obraz nikdy adekvátně popsán, jakkoliv mohou být určité interpretace v jistém smyslu pravdivé.“ (Rubinová 2008, str. 156)

3.2 Humanistické směry v arteterapii

Na úvod by bylo na řadě říci, že humanistické přístupy v terapii nemají sjednocenou teorii, není to jeden rámcový systém, ale spojuje je myšlenka osobnostního růstu a rozvoje člověka, schopnosti převzetí zodpovědnosti za svůj život a hlavně optimistického pohledu na lidskou bytost. Dalším spojujícím prvkem se jeví tendence k vstřícnosti a otevřenosti dalším možnostem, pohledům a názorům. S tím je i spojená nedogmaticnost teoretických východisek, ze kterých tyto rozdílné terapeutické směry vycházejí. (Rubinová 2008, str.192 - 193)

Níže budou ve stručnosti popsány dva terapeutické směry reprezentující humanistické směry v arteterapii. Za první je to tzv. gestalt arteterapie a za druhé expresivní arteterapie.

3.2.1 Gestalt arteterapie

„Základním předpokladem gestalt terapie je myšlenka, že jedinci jsou schopni efektivně řešit své vlastní životní problémy. Hlavním cílem terapeutů je pomoci klientům plně zažít vlastní existenci ve smyslu „tady a teď“ tak, že si uvědomí jak se sami svým současným pocitům a svému prožívání brání.“ (Rubinová 2008, str. 215)

Arteterapie vedená formou „ Gestalt“ (přeloženo z němčiny tvar) se zabývá celou škálou osobní exprese reprezentované osobním vyjádřením, jak po výtvarné stránce, tak i z hlediska pozorovatelných projevů klienta jako například tón hlasu, řeč těla apod. Gestalt arteterapeut usilovně spolupracuje s klientem na jeho tvorbě, povzbuzuje jej ve tvoření struktur, vzorů a tvarů, jak již napovídá název tohoto

typu terapie. Tento typ terapie podporuje, aby klient vnímal své výtvarné vyjádření a to záměrné i náhodné a povzbuzuje klienta, aby si sám všiml co se v jeho díle odehrává a pokusil se tzv. „přemýšlet vlastními smysly“. (Rubinová 2008, str. 231 - 233)

3.2.2 Expresivní arteterapie

Psychoterapeutický proces v expresivních formách arteterapie se zaměřuje na tvořivý proces a samotný terapeutický potenciál tohoto procesu. Malba, kresba, hudba, pohyb, psaní a mnoho dalších expresivních vyjádření a technik s nimi spojených, jsou využívány k vyjádření vnitřních pocitů. Klient při vyjadřování všech vnitřních pocitů musí vnímat bezpečí a podporu, kterou mu terapeut poskytuje. Terapeut zase respektuje klientovu osobní důstojnost a schopnost sebesměřování. (Rubinová 2008, str. 254 - 255)

„Humanistická expresivní arteterapie se od analytického či lékařského modelu arteterapie liší tím, že nevyužívá umění k diagnostice, analýze, ani jako způsob jak s lidmi zacházet.“ (Rubinová 2008, str. 255)

3.3 Psycho – edukační přístupy

Posledním výše zmiňovaným přístupem v arteterapii je psycho–edukační přístup, který bude v této práci reprezentován tzv. Kognitivně–behaviorální arteterapií.

Kognitivně–behaviorální terapie vychází z dvojí příčiny vzniku psychických poruch, a to za předpokladu, že část psychických pochodů je vrozených, tedy pudových a instinktivních a další jsou naučené na základě různých zkušeností v interakci s okolním světem. Dále se pracuje s předpokladem, že některé formy učení jsou vlastní pouze člověku samotnému a jiné formy učení má lidský druh zase společné i s ostatními živočišnými druhy. Behaviorální terapie dospěla k použití třech možností učení, a to za prvé klasické podmiňování, za druhé operantní podmiňování a poslední formou učení bylo sociální učení, tedy učení nápodobou. Kognitivní terapie doplnila behaviorální terapii o další čtvrtou formu tzv. kognitivní učení.

Terapeuti, kteří se hlásí ke kognitivně-behaviorálnímu psychoterapeutickému směru se shodují, že tento druh terapie lze charakterizovat následujícími rysy:

- 1- je to krátká a časově limitovaná strukturovaná terapie
- 2- terapeut musí s klientem vytvořit pevný terapeutický vztah, ve kterém je terapeut aktivní a direktivní
- 3- spolupráce mezi terapeutem a klientem je otevřená a aktivní
- 4- má dvojí teoretické východisko, to za prvé z teorie kognitivní psychologie a za druhé z teorie učení
- 5- je zaměřena na „tady a teď“
- 6- je orientovaná na konkrétní problém
- 7- soustředí se na přímé a funkční cíle
- 8- je zaměřena na vědomé psychické procesy, edukaci klienta a pozorovatelné chování
- 9- opírá se o vědecké psychologické výsledky
- 10- samostatný a soběstačný klient je výsledným cílem kognitivně-behaviorálního terapeutického působení (Možný 1999, str. 29-35)

Arteterapie a kognitivně-behaviorální terapie je velice výhodné spojení, jelikož výtvarná tvorba je ve své podstatě kognitivní proces. Při výtvarné tvorbě dochází ke zhmotňování představ a vzpomínek. Člověk se musí rozhodovat a hledat řešení. Zároveň mu výsledek jeho práce přináší prvotní bezprostřední zpětnou vazbu. Při dobrém pocitu z vytvořeného, dochází ke zpevnování uspokojivého chování, které k tomuto žádoucímu pocitu vedlo. (Rubinová 2008, str. 331)

„Hlavním cílem KBT je pomoci klientovi jakéhokoliv věku rozvíjet pocit vnitřní kontroly. Klient může v rámci libovolné formy arteterapie pocitu kontroly rychle nabýt, a to už i při samotné volbě výtvarného materiálu a způsobu, jak ke stvárnění přistupovat jak o hodnotovém díle hovořit. Kognitivně-behaviorální arteterapie urychluje získání kontroly tehdy, když kombinuje prvky arteterapie, které k budování vnitřní kontroly přispívají.“ (Rubinová 2008, str. 338-339)

3.4 „Rožnovská“ škola arteterapie

„Rožnovská arteterapeutická škola je koncipována jako výcviková, předpokládající zážitkovou analýzu ve skupině. Klade důraz na praktickou zručnost studentů, aplikování poznatků v konkrétní práci s artefaktem v klidném prostředí, nebo v oblasti speciální a léčebné pedagogiky. Metoda je projektivní, přibližuje se nejvíc k dynamické psychoterapii s jejím kauzálním přístupem. K interpretaci se využívají zadaná témata, která jsou zpracována formou akvarelu a koláže a tzv. akčním akvarelem. (Šicková-Fabrice 2002, str. 28)

Další pohled na Rožnovskou školu reprezentovanou Ateliérem arteterapie na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích vyjadřuje Marie Lhotová ve své knize Arteterapie.

Podle autorky je „Rožnovská“ arteterapie specifická převážně tím, že spojuje behaviorálně orientovanou arteterapii s psychodynamicky orientovanými formami psychoterapie jakým je například Freudův psychoanalytickým přístup a Jungiánská analytická psychologie. Tato arteterapeutická škola se vyznačuje kompletním mnohvrstevným působením. Klient je tímto terapeutickým působením veden k žádoucí změně, která je cílem tohoto procesu. Při průběhu výtvarné tvorby klienta by již od jejího samotného vzniku mělo být dbáno na její realistické zpracování a harmonizaci. Ty jsou totiž nedílnou součástí terapeutického působení Rožnovské arteterapie. (Lhotová 2009, str. 6)

„Korekce arteterapeuta je zaměřena na harmonizaci výtvarné produkce a/nebo redukci typických znaků náležejících určité nozologické jednotce pacienta. Je to nácvik směřující k harmonizaci díla, který by se v konečném efektu měl pozitivně odrazit v pacientových příznacích poruch.“ (Lhotová 2009, str: 6)

Značné množství terapeutovy energie je dále věnováno samotné interpretaci výtvarné tvorby a terapeutickému rozhovoru tak, aby nedocházelo k tzv. zapouzdřující terapii a našlo se kauzální řešení klientových potíží, které jsou stěžejním bodem celé terapie. Tato skutečnost klade nemalé nároky na odbornost arteterapeuta jak v jeho edukativních schopnostech vedení výtvarné tvorby, tak i na jeho teoretickou psychologickou odbornost a znalost

symptomatičkých projevů objevujících se ve výtvarné tvorbě klienta. (Lhotová 2010, str. 38-39)

Můžeme se v tomto případě domnívat, že tento přístup může klást pomyslné rovnítko mezi behaviorální částí terapie stavěné na principech naučení – odučení – přeučení a analytické interpretační části psychoterapeutického působení.

Následně se tato práce v dalších částech bude věnovat základním teoretickým pilířům, jenž by arteterapeut měl znát a při své práci využívat. Jakým způsobem bude aplikovat své dovednosti je však na jeho individuálním posouzení klienta, na jeho zkušenostech a na prostředí, kde arteterapii aplikuje. První z pilířů teoretického rámce je znalost psychologického modelu vývoje dětské kresby, dalším stěžejním bodem je výtvarný proces, po němž bude následovat interpretace a poslední část tohoto rámce bude věnována psychoterapeutickému rozhovoru.

4. Ontogenetické modely

4.1 Ontogenetický model vývoje dětské kresby a kognitivních funkcí

Pro kvalitní arteterapeutické vedení klienta jsou nutné určité teoretické psychologické znalosti o vývoji dětské kresby a malby, jejích základních znacích, provázející rozdílné etapy vývoje dětského myšlení. PaedDr. Evžen Perout ve své knize Arteterapie se zrakově postiženými z roku 2005 se důsledně věnuje níže popsanému ontogenetickému modelu výtvarného výrazu reprezentovaný dvěma schémata vytvořený Jeanem Piagetem a Victorem Lowenfeldem. Jean Piaget dělí kognitivní vývoj do 4 hlavních období, senzomotorické období, názorné období, období konkrétních operací a období formálních operací. Victor Lowenfeld dělí výtvarnou tvorbu na období čáranic, preschematické období, období schématu, krešbný realismus, pseudonaturalistické období a adolescentní výtvarnou tvorbu. Lowenfeldem popisovaný vývoj dětské výtvarné tvorby začíná až druhým rokem života dítěte. Je tudíž nutno podotknout, že senzomotorické období podle J. Piagata začíná ještě před obdobím čáranic V. Lowenfelda. Pro srovnání obou koncepcí slouží následující tabulka.

V. Lowenfeld	J. Piaget
	Senzomotorické období: 0 – 12 měsíců
Období čáranic: 2-3 roky (bezobsažné, zvládnuté a pojmenované)	Názorné období: 2-5 let (myšlení předpojmové) 5-7 let (myšlení intuitivní)
Preschematické období: 3-6 let	
Období schématu: 6-9 let	
Kresebný realismus: 8-12 let	Období konkrétních operací: 7 -12 let
Pseudonaturalistické období: 11-15 let	
Adolescentní výtvarná tvorba: 14-17 let	Období formálních operací: 12-17 let

4.1.1 Senzomotorické období

V tomto prvním období dětské výtvarné tvorby začíná dítě s pokusy o výtvarné vyjádření. Přibližně v 18. měsíci po narození. Dítě si již všimlo, že použitý „nástroj“ (tužka, pastelka, upatlané prsty) mohou při správném použití zanechávat určitou, okem zpozorovatelnou stopu.

„V tomto čase dochází k vytvoření vzorců a přístupů k sobě samému i k okolí a snaha o výtvarné vyjádření výrazně přispívá k tomuto vývoji. Kresebné počátky se rozvíjejí paralelně s pokusy o verbální vyjádření a významnou roli má interakce mezi dítětem a rodinnými příslušníky.“ (Perout 2005, str. 38)

Po úspěšném zvládnutí tohoto období pokračuje plynule vývoj do dalšího období, tzv. období čáranic

4.1.2 Období čáranic

Toto období čáranic se dále může dělit do tří podobdobí. Tyto se nazývají: chaotické čarání, zvládnuté čáranice a pojmenovaná čáranice. Při chaotickém čarání si dítě bezobsažně čará, je to tzv. vyjádření radosti z této činnosti. Čáranice nejsou pokusem o zobrazení a není zde ani zpětná vizuální kontrola narozdíl od podobdobí zvládnutých čáranic. Při němž si už dítě začíná uvědomovat, že existuje souvislost mezi tím, co čará, a tím co vidí. Postupně

začíná experimentovat s linkou a kruhem. Okolo 3. roku začíná dítě používat dospělý úchop a dovede napodobit předkreslený tvar linky, kříže dále i kruh, ale ještě ne čtverec. Důležité je, že si dítě začíná všímat toho, že nakreslené se může podobat něčemu z reálného světa. Tímto se dostává k tzv. pojmenované čáranici. (Perout 2005, str. 39)

4.1.3 Preschematické období

V tomto období, mezi 3-6 rokem života je dítě již schopno zpodobnit postavu tzv. „hlavonožcem“. Dítě nakreslí kolečko a z něj množství různých čar. Později množství čar ustupuje, diferencují se, přibývá detailů společně se zvyšující mentální úrovní dítěte. Barevné provedení nesouvisí s realitou, nýbrž je tvořeno pocitově. Při pozorování práce s prostorem se ukazuje, že objekty jsou situovány izolovaně (bez vztahových struktur). Dítě sebe samotného vnímá jako střed a obdobně zachází i s kompozicí, což odpovídá dětskému egoismu. (Perout 2005, str. 39)

4.1.4 Schématické období

„Vytvoření schématu představuje symbol (koncept), který je snadno identifikovatelný pro diváka a odráží nárůstající smysl pro kategorie a třídy, vznikající schopnost zobecňovat. Kresby dětí rovněž zachycují proměnu v chápání sebe sama.“ (Perout 2005, str. 40)

Dětské vnímání v sebe samého v kontextu ostatních osob a okolního prostředí je znakem měnícího se egocentrického přístupu k okolí, jenž je viditelný i ve změnách v kompozici, kde se již mohou objevovat vztahové struktury. Později obohatí svou tvorbu perspektivnějším zobrazováním prostoru, sklápění do půdorysu, rentgenové vidění, stavění na linku, více časů a několik druhů pohledů. Osvojuje si dovednost práce s metaforou pohybu, která bývá reprezentována zobrazením z profilu jako např. běžící postava či zvíře nebo jedoucí automobil. Některé z těchto dovedností mohou přetrvávat i do dospělého věku. (Perout 2005, str. 40-41)

4.1.5 Období konkrétních operací

„Dítě v tomto vývojovém období je schopno lineárně řadit předměty a opatřovat je čísly vyjadřující posloupnost, je schopno posuzovat vlastnosti známých věcí, se kterými se setkává ve svém životě. Fantazijní myšlení je z funkčního života upozadněno do sféry her, po začátku školní docházky je prioritou dítěte zvládnutí a osvojení si školních dovedností. Tyto dovednosti jsou čím dál víc náročnější, o úspěchu ve škole rozhoduje intelekt, emoční stav i schopnost udržet pozornost a schopnost správně reagovat na podněty. Zároveň se dítě sebeprosazuje v sociální skupině vrstevníků – kamarádů.“ (www.fnmotol.cz)

4.1.6 Kresebný realizmus

Pro děti je toto prepubertální období plné změn. Je to čas dětských, klučičích a holčičích part a prosazení se ve skupině. Děti se postupně emočně oddělují od dospělých a začínají své emoce a zážitky skrývat a nechávají si je pouze pro sebe. Kresba je také plná změn, linka se ztrácí a nahrazuje ji plocha. Obloha se také mění v plochu a stahuje se k horizontu. Objevuje se lineární perspektiva a překrývání objektů, tímto vyspělým realistickým způsobem je umožněno zachytit scénérii z jednoho místa, a tím mizí zobrazení z více úhlů pohledu. Vyobrazení postav je strnulé, při pokusu o pohyb dochází k tomu, že figury působí jako loutky. Jde o tzv. loutkový pohyb. Je zde patrná silná diferenciacce pohlaví reprezentovaná příklonem chlapců k technice (auta, zbraně, stroje) stejně tak jako u děvčat humanističtější a emočnější tvorbou (princezny a princové, koně a další zvířata). Objevuje se výtvarná krize, způsobená rozdílným vizuálním vnímáním okolního světa a schopností výtvarnými prostředky dosáhnout přesnější realizace vnímané reality. (Perout 2005, str. 41-43)

4.1.7 Pseudonaturalistické období

V tento čas okolo 11.tého a 15.tého roku dítěte nastává další výtvarná fáze, při které děti velice kriticky hodnotí svou tvorbu. Silně konfrontují své výtvarné dovednosti s popisovanou realitou, uvědomují si, že nejsou schopny

reprodukovat své představy, tak jak by si přály. Velkou měrou záleží na učitelích a technikách, které dokáže nabídnout, aby se dětem podařilo obejít jejich výtvarné nedostatky. Tvorba začíná být individuálnější a diferencovanější, projevuje se rozdílnost v zobrazování typologicky odlišných jedinců. Projevuje se rozdílnost výtvarné tvorby extrovertně či introvertně orientovaných jedinců nebo jedinců hapticky či vizuálně vnímavým dítětem. (Perout 2005, str. 43- 44)

„Znázorňování záhybů a řasení oděvu pohybujících se postav přináleží k vizuálnímu typu, zatím co výskyt deformací, absence hloubky a plošné používání barvy indikuje haptický přístup.“ (Perout 2005, str. 44)

4.1.8 Období formálních operací

V tomto období začíná převládat abstraktní myšlení a dítě začíná přesně vnímat souvislost mezi příčinou a následkem. Dětský egocentrismus, který do této doby byl v centru, začíná ustupovat a prohlubuje se schopnost empatie. Je nutno podotknout, že do tohoto stádia nedospívá každý jedinec, ovšem jen menší část z dospívajících dětí. Dále se u dospívajících objevuje morální rozměr myšlení, který nahrazuje vynucené chování jen z vědomí možnosti trestu a kritické myšlení, které může ve značné intenzitě vztahovat k sobě samému stejně tak i ke svému okolí. (<http://www.fnmotol.cz>)

4.1.9 Adolescentní výtvarná tvorba

Tvorba dospívajících v tomto období nabývá na různorodosti. Může být realistická či abstraktní nebo kombinace obojího, jelikož již je zvládnuté racionální i abstraktní a fantazijní vnímání.

„Způsob zobrazování je ovlivněn kvalitou výtvarného poučení, schopností vnímat stylovou různorodost a dovedností technického využití nabídnutých výrazových prostředků. Na rozdíl od předchozích etap, kdy při výtvarné tvorbě děti ve velké míře pracují intuitivně, je výtvarné dílo adolescentů výsledkem estetické volby, rozhodování i poučenosti.“ (Perout, 2005, str: 44-45)

Stylově se objevuje geometrická abstrakce, surrealismus, kubismus, lyrická abstrakce a další. Je zřetelná tendence při ztvárnění postav o přirozené proporční zobrazení a zachycení dynamiky pohybu, mohou se však využívat i jiné zobrazovací více imaginativní prostředky. Tím jsou formy satirické, komiksové a karikaturní prostředky. Výtvarně nepoučení jedinci mají svou tvorbu podobnou dvanáctiletým a vlivem krize nadále stagnuje. Tato vrcholící krize koresponduje s vnímáním okolního světa a upřednostňování jiných výrazových projevů, například verbálních, muzikálních či pohybových. (Perout, 2005, str. 44-45)

5. Arteterapie ve výtvarném procesu

5.1 Výtvarný proces

Vedení klienta během jeho výtvarné tvorby, metodické pokyny a doporučení jsou činnosti, kladoucí vysoké nároky na arteterapeuta jakožto na umělce, výtvarného řemeslníka a odborníka, rozumějící výtvarné tvorbě. Pro arteterapeuta je nesmírně cenný proces tvorby a kontext vzniku vytvořeného artefaktu. Jak se autor cítil při tomto procesu, jaké emoce prožíval a to především v souvislosti s technikou použitou a tématem na základě kterého dílo vznikalo. Klient se dostává do aktivní role, výtvarná exprese mu pomáhá přenášet myšlenky a niterné pocity, mnohdy nevědomé či neuvědomované do výtvarného artefaktu. Můžeme se domnívat, že při expresivním vyjádření dochází k tzv. „otisku duše“ při tomto procesu do výsledného díla. Klient je sám tvůrcem a umělcem. Za pomoci vhodných technik (kresba, malba, koláže, keramika) přináší výtvarný proces klientům v individuální rovině relaxaci, pomáhá při osobnostním růstu, zlepšuje kognitivní a motorické dovednosti, přispívá k poznání vlastních možností, a tím i zobektivňuje vlastní sebehodnocení. Podporuje fantazii a svobodné prožívání emocí, sebereflexi a přináší tím klientům větší náhled na sebe samotného. Výtvarný proces využívaný ve skupině přináší klientům rozvoj sociální komunikace, prohlubování empatie, reflexi, zdravé sebevědomí a důvěru. (www.psychologie.cz)

Pro arteterapeuta jsou nad míru důležité techniky, jež využívá ve své činnosti s klienty. Techniky, které jsou nejčastěji využívány v Ateliéru arteterapie

na JCU tzv. „rožnovská“ arteterapie jsou akvarelové malby zaměřené tématicky na mytologická, biblická i pohádková témata, zásadní životní vztahy, nebo třeba pranostiky. Důraz při tomto výtvarném procesu je kladen na zvládnutí prostoru za pomoci centrální lineární a vzdušné perspektivy, využití úběžníků pro odstranění pravoúhlosti, zvládnutí proporčnosti figur, tvorbu obrazu jako celku. Cílem není absolutní řemeslně-technická nebo snad umělecká dokonalost díla, naopak, je zde vhodné aby klient využíval možností, kterých mu akvarelová malba a vlastní kreativita poskytují. Z tohoto důvodu je zde prostor pro výtvarnou náhodu i uměleckou nadsázku. K další využívané technice patří tzv. „smejváky“. Při této metodě se na namočený papír malují barevné skvrny, poté se smyjí a malují se další a další vrstvy. Poté přichází na řadu klientova asociace, za jejíž pomoci se může „smejvák“ dokončit. Dále se využívají koláže, uhlové rezervy, sádrové masky a další výtvarné techniky. Hotová díla se mohou využívat k interpretacím, prožitek z tvorby může být vystaven reflexi ze strany terapeuta, popřípadě komunity. Cílem postupů uplatněných arteterapeuty „rožnovské“ školy arteterapie je klientovo uvědomění si svých vnitřních traumat, křivd a bolestí. Zároveň s tím i změna výtvarného projevu klienta, odpoutání se od zažitých stereotypních vzorců chování. Důležité jevy spojené s prožitkem z arteterapeutického výtvarného procesu je moment abreakce a katarze. (casopiscaa.wz.cz)

5.2 Interpretace výtvarného artefaktu

„umění je klam, který hovoří o právdě“ P. Picasso

„Rozehrávání variant příběhů v představě, dosazování osobní zkušenosti do fantazijních příběhů jsou známé psychické mechanismy přispívající k integraci odmítaných či nevědomých motivů“ (Lhotová 2013, str. 30)

Můžeme se domnívat, že při výtvarné expresi v arteterapii dochází metaforicky řečeno k „otisku duše“ do zhotovovaného artefaktu. Obsah a forma zobrazovaného je ovlivněna životním příběhem klienta, jeho citovým současným i minulým prožíváním, vztahy, pocity viny a křivdy, ale i zdravotním stavem a mnohými jinými interpretacemi. Obsah a forma sama o sobě by neměla být

arteterapeutovým cílem, je to prostředek k sebepoznání a sebereflexi, je diagnostickým a terapeutickým prostředkem. Cílem arteterapeuta při této náročné terapeutické činnosti by mělo být pochopení znázorňovaného, tudíž porozumění klienta. Dále by mělo následovat doporučení vhodných témat, jenž jsou pro klienta stěžejní a problematické. Doporučení se týká také zároveň vhodných technik a metodických instrukcí, jenž pomohou klientovi překonat nevědomé obrany „svazující jeho ruce“.

„... lidská ruka je při výtvarné tvorbě vedena často nevědomými emočními impulzy. Výtvarný projev je pak analogií snové produkce. Artefakt, zvláště takový, který je zaměřen tématicky a při jehož zadání si pacient uvědomuje, jakým tématem se zabývá, je zřejmě – jako sen – spolehlivější výpovědí než sebedešší výpověď slovní.“ (Lhotová 2010, str. 47)

Výtvarný artefakt a jeho v zásadě mnohvrstevný obsah se stává metaforickým ztvárněním subjektivního náhledu na zpracovávané téma. Při interpretační fázi arteterapie klient popisuje vlastní artefakt, jeho subjektivní pocity z tvorby a z výsledku této tvorby. Dále je konfrontován s asociacemi terapeuta, popřípadě s asociacemi dalších členů skupiny účastňujících se interpretačního sezení. Nejdůležitější je však autorův pohled, a to jakým způsobem vidí svůj výtvarný autor sám a co jím chtěl vyjádřit. Citlivý přístup může pomoci klientovi objevit v sobě nečekané „skryté hloubky“. (Liebmann 2005, str. 47)

„V jistém smyslu může někdy obraz „zpětně hovořit“ k umělci a tento proces je třeba podporovat, poněvadž umožňuje promlouvat lidem se sebou samými. Někdy lidé potřebují se svým dílem chvíli posedět a takovému dialogu se otevřít.“ (Liebmann 2005, str. 48)

Arteterapeut se s pomocí klienta pokouší dospět k závěru, co klient nevědomě sděluje, avšak klient je jediný kdo by měl být v konečné fázi, ten kdo přináší ozřejnění svého vnitřního světa. (Liebmann 2005, str. 48)

„Konkrétní interpretace může více vypovídat o mluvčím než o autorovi obrazu a nebo není autor ještě připraven si takovou výzvu vyslechnout. Při jakékoli interpretaci je zapotřebí naší zdrženlivosti a přijetí ze strany příjemce.“
(Liebmann 2005, str. 48)

Je velmi důležité, aby se arteterapeut, jakožto člověk pracující z velké části s klienty často psychicky nevyrovnanými, při vykonávání své práce držel pravidel, které jsou v jeho činnosti neodmyslitelnou součástí. Marie Lhotová ve své knize Proměny výtvarné tvorby v arteterapii z roku 2010 sepsala těchto 13 zásad interpretace:

1. Interpretace je hypotézou. Tato hypotéza se ověří tím, že určitý prvek nebo téma se ve výtvarné produkci opakuje. Ověření platnosti dále vyplývá z komunikace mezi arteterapeutem a klientem.
2. Okolnosti vzniku produkce ovlivňují její výslednou podobu
3. Interpretace klientova artefaktu není možná bez klientovy pomoci a jeho vlastního individuálního náhledu na symboliku.
4. Klient je podněcován arteterapeutovými otázkami k iniciativě. Terapeut by neměl zbytečně verbalizovat.
5. Interpretace jsou nabízeny, nikoliv nuceny. Mohou se projevit obranné mechanismy, které ztěžují terapeutovu činnost, avšak jsou důležité pro terapeutický proces.
6. Pro interpretaci může být využita i skupina, jejíž podněty, představy a reakce mohou být terapeuticky velice cenné.
7. Neexistuje jedna příručka, jeden návod jak interpretovat symboly, významy, vztahy, barvy a tvary.
8. Na otázku není jedna správná odpověď, tudíž není a neexistuje jedna správná interpretace.
9. Volné asociace jsou jako technika, užitečný prostředek k ozřejmování symbolů
10. Při interpretaci je velice podnětné najít výrazovou spojnicí mezi symbolem a minulou zkušeností, jejíž je reprezentantem. To však můžeme pouze za aktivní pomoci interpretovaného.
- 11- Změna je cíl terapie.

12- Klientem vytvořený artefakt je expresí hlubinných i nevědomých částí osobnosti

13- Interpretace je jeden úhel pohledu nabídnutý klientovi.

(Lhotová 2010, str. 53 - 54)

5.3 Psychoterapeutický rozhovor

Psychoterapeutický rozhovor je rozhovor, který vede arteterapeut se svým klientem ať už při individuální nebo skupinové terapii. Cílem arteterapeuta je navození změny, či podání informací, jenž navodí u klienta změnu. Každý arteterapeut na základě své osobnostní vyhraněnosti má tendence vést terapeutický rozhovor svým vlastním individuálním stylem. Tento styl je zajisté ovlivněn temperamentem osobnosti arteterapeuta ať už podle Hypokratovo dělení dle tělních šťáv nebo rozšíření podle C. G. Junga o introverzi a extroverzi. Dle toho se dělí styl ve vedení terapeutického rozhovoru, ve kterém se terapeut cítí dobře a je v něm schopný co nejefektivněji pomoci těm, kdo jeho pomoc potřebují. (Vymětal 2010 str. 82 - 83)

„To, že mi určitý styl osobně vyhovuje, neznamená, že bych se nemohl a neměl naučit i jiné způsoby vedení rozhovoru. Psychoterapeutická praxe je značně různorodá a vyžaduje pružné reagování, někdy i změnu vedení rozhovoru. Čím jsou nabídky a možnosti z naší strany bohatší, tím větší rozsah účinné pomoci poskytujeme.“ (Vymětal 2010, str. 83)

Dle způsobu vedení rozhovoru jej můžeme dělit na poradensko-informační, empatické, interpretační, dále na přesvědčující a podpůrné.

Poradensko-informační rozhovor je zaměřen především na dodání objektivních informací. Tímto způsobem přináší arteterapeut klientovi neopomenutelnou jistotu, potřebnou pro překonávání životních situací. Pravidlem je, že nehodnotíme, nesoudíme a neříkáme klientovi, co má dělat, i když to klient od terapeuta požaduje. On je ten, kdo má převzít odpovědnost za své činy a za své chování.

Empatický rozhovor si žádá od terapeuta především pochopení a porozumění klienta. Snažíme se nastolit pocit přijetí a bezpečí. Klient by měl

subjektivně vnímat terapeutovu blízkost a cítit, že při překonávání vlastních obranných mechanismů není sám.

Interpretující rozhovor, tedy výkladový rozhovor se zaobírá nevědomými a podvědomými, tedy neuvědomovanými obsahy, které jsou skryté v klientových dílech, ale i ve snech, touhách, chování nebo i v chybných úkonech. Jak jsme již rozebírali v dřívější části této práce zaměřené právě na interpretaci díla.

Přesvědčující rozhovor je typ rozhovoru, při kterém je kladen důraz na racionalitu, logiku a tzv. zdravý selský rozum. Pro terapeuta je při takto vedeném rozhovoru klíčová jeho autorita, intelektuální a rozumové vlastnosti jakož to i vlastní životní zkušenosti. Je zde využíváno též emoční přesvědčování a sugestivní působení. Nevýhodou je, že je zde převáděna odpovědnost z klienta na terapeuta.

Podpurným rozhovorem dáváme klientovi především najevo, že mu věříme a že vše dobře dopadne. Klient, jenž sám sebe podceňuje, vnímá naši naději a pozitivitu v jeho případě a situačně získává sebevědomí. Je ovšem nutno dávat pozor na plané naděje a možné tendence. (Vymětal 2010, str. 81-84)

Využití různých druhů rozhovorů, či jejich kombinace, je značně situačně závislá, hraje zde roli osobnost klienta, druh jeho obtíží a také záleží na osobnosti samotného arteterapeuta. Právě touto tematikou osobností arteterapeuta se budeme dále v této práci blíže zabírat.

6. Arteterapeuté

6.1 Osobnost arteterapeuta

„... v osobnosti a chování terapeuta se skrývá možná největší psychoterapeutický potenciál... (Vymětal 2010, str. 144)

Osobnost, kvalifikace a motivace arteterapeuta jsou určující faktory arteterapeutického působení na klienty. Požadované osobnostní kvality jsou rozvíjeny během arteterapeutického vzdělávání. Pro vykonávání tohoto povolání je nezbytné mít značné teoretické znalosti, které by si terapeut měl ještě nadále prohlubovat o nové trendy, možnosti a tímto i získávat další, hlubší povědomí v závislosti na typu klientely, se kterou svou praxi provádí. Prohloubení žádoucích osobnostních kvalit je součástí arteterapeutického vzdělávání, popř. dalších

psychoterapeutických výcviků a supervizí. Arteterapeut by měl být vzděláný, jak v umění, tak i v léčbě, kterou nabízí, tedy vzděláný arteterapeuticky. Arteterapeut, využívající zjednodušeně řečeno léčbu uměním by umění měl znát, rozumět mu a to jak i po teoretické tak i praktické stránce. Estetika, psychologie umění, dějiny umění, různé výtvarné techniky by měli být neodmyslitelnou součástí jeho teoretického vzdělání a praktických dovedností společně se znalostmi z psychologie, psychiatrie a psychoterapie. (Šicková-Fabrici 2002, str. 56-59)

Neměli bychom zapomenout na kvalitní duševní hygienu, s jejíž pomocí můžeme předcházet rizikům spojeným s takto namáhavou duševní činností. Profese arteterapeuta klade specificky náročné požadavky na individuální osobnostní kvality jedince, věnujícího se této specifické profesi. Požadavky pro výkon povolání arteterapeuta jsou náročnější než je tomu běžné u ostatních pomáhacích profesí, a to hned z několika zřejmých důvodů. Za prvé ten, že osobnost arteterapeuta se promítá do terapie s klientem svou vlastní jedinečností. Za druhé jeho motivace. Záleží na tom, jak je ve své profesi schopen využít a uplatnit arteterapeutické a další terapeutické techniky při práci s klienty. V neposlední řadě velmi záleží na terapeutickém přístupu, který ve své práci s klienty zvolí. Dalším faktorem je terapeutický vztah. Osobnost terapeuta silně působí na samotný vznik procesu, který ovlivňuje vědomé postoje a chování, stejně tak i nevědomé pohnutky a pnutí působící na naše chování. Budování vzájemné důvěry a prohlubování tohoto specifického vztahu je samo osobě účinným faktorem terapie. (Slavík 1997, str. 178 - 179)

„Výzkumy z oblasti psychoterapie ukazují, že terapeutický vztah je mnohem důležitější než používaná metoda.“ (<https://psychologie.cz/>)

Další skutečností je, že pro terapeuta je práce s touto cílovou skupinou, psychicky značně náročná. Klienti potřebující tento typ odborné pomoci jsou především lidé v těžkých či složitých životních situacích, duševně a mentálně nemocní, děti, staří lidé, osoby postižené psychosomatickými obtížemi, osoby postižené zdravotními obtížemi apod. Tato skutečnost nás následně přivádí k faktu, že arteterapeut je jedním z psychicky nejnáročnějších povolání v pomáhacích profesích vůbec. Arteterapeut musí být připraven poskytnout svým

klientům profesionální a odborný přístup. Nedílnou součástí jeho profese je také empatické cítění, bez kterého by klientovi od jeho problémů nedokázal pomoci. (Slavík 1997, str. 178 - 179)

„ Je vystaven jejich narušenému způsobu vztahování, neboť s ním jednájí (třeba i na zcela subtilní úrovni) způsobem, jenž není zcela adekvátní situaci. Tato „vztahová patologie“ je z pravidla vlastní nejen nemocným (identifikovaným pacientům), nýbrž i signifikantním osobám jejich života (nejčastěji rodinným příslušníkům).“ (Vymětal 2010, str. 139)

Z předchozího citátu je zřejmé, že existují žádoucí charakteristiky osobnosti vhodné pro psychoterapeuta. Avšak měli bychom brát na zřetel, že žádná „ideální osobnost arteterapeuta“ neexistuje. Není možné popsat, jaký typ osobnosti se k profesi arteterapeuta nejvíce hodí. Nedá se zcela přesně popsat do určitého, předem vyměřeného rámce. V obecné rovině však lze předpokládat, že osoba arteterapeuta je především osobnostně zralá, je schopna vybudovat si důvěru s klientem, a tím pomáhá rozvinout terapeutický vztah. V tomto dobře fungujícím vztahu se klient nebojí terapeutovi otevřít a nechat vyplout na povrch svá niterní traumata, konflikty a bolesti. Bez vytvoření takového vztahu, prostředí a do určité míry i osobní zainteresovanosti nemá terapie valný smysl. Frustrační tolerance k psychické zátěži, se projevuje vnitřní stabilitou založenou na pozitivním přijetí sebe sama. (Vymětal 2010, str. 139 - 141)

„... je aktuálně určována vedle sebepojetí také jeho životní situací a zvláště kvalitou nejbližších a těsných meziosobních vztahů, ve kterých žije. Jde zejména o partnerské vztahy a rodinu. Každá vážnější partnerská krize je zároveň i osobní krizí a ohrožuje vnitřní stabilitu člověka.“ (Vymětal 2010, str. 141)

Stabilní partnerský život a kvalitní životní zázemí je zdrojem psychických sil osobnosti. Pro náročnost této profese je třeba dbát na vlastní seberozvoj, psychohygienu a vhodný aktivní i pasivní odpočinek.

Pro kladný průběh arteterapie je důležité, aby klient vnímal arteterapeuta jako osobu, jež je pro něj autoritou jak intelektuální tak i morální. Tato autorita jeví o klienta osobní zájem, snaží se mu pomoci a porozumět v jeho svízelné

situaci, nesoudí jej, nýbrž akceptuje. Terapeut má nad klientem přirozenou osobní převahu, díky které může být pro klienta oporou a jistotou v těžké situaci během terapie i na cestě ke změně k lepšímu. Díky této vztahové situaci, se buduje v terapeutickém vztahu základní důvěra potřebná pro aktivní a kvalitní spolupráci. Pro navázání a udržení tohoto vztahu jsou nesmírně důležité tyto tři entity: za první akceptace tj. přijetí klienta, za druhé empatie, tedy porozumění vcítěním a za třetí autenticita terapeuta tzn.: být sám sebou.

(Vymětal 2010, str. 139-144)

Pro bližší porozumění těmto pro arteterapeuta nutným charakteristik jim nyní budeme věnovat více pozornosti.

6.1.1 Akceptace

Každý klient má právo na svůj vlastní projev (verbální, neverbální [tj. výtvarný]). Arteterapeut by měl být schopen ho přijímat a respektovat. Tato skutečnost však neznamená, že s ním musí vždy souhlasit. Výraz akceptace pochází původně z latinského *accepto* a jeho význam je: přijímám, rozumím. Tedy je to stav otevřeného přijetí, vztřícnosti, úcty a respektu. (Vymětal 2010, str. 142-144)

6.1.2 Empatie

„... je schopnost, projevující se v tom, že různou mírou přesnosti zachycujeme aktuální prožívání druhého člověka a vůbec jeho niterní život. Přes porozumění aktuálnímu subjektivnímu světu druhého se dostáváme k porozumění celkovému (tedy i jeho motivaci apod.).“
(Vymětal 2010, str. 143)

U schopnosti empatie jde především o pochopení jednání a motivace klienta, jaké prožívá pocity, také do jaké míry se ztotožňuje vnitřně s chováním které je patrné i na venek. Empatie je jedním ze základů humanistické psychologie a humanistického pojetí psychoterapie, ta si klade za cíl člověka pochopit, ale ne určovat nebo kontrolovat chování klientů. Avšak neměli bychom se nechat zmýlit

a uvědomit si, že pojem empatie není totožná s pojmem soucit.
(Vymětal 2010, str. 142-144)

6.1.3 Autenticita

Být autentický znamená být sám sebou. To však znamená být sám sebou jak ve vztahu ke klientovi, tak k sobě samotnému. Znamená to potřebu oprostít se od „rolí“ a sundat „masku“. Autentický psychoterapeut je vnímán klienty jako věrohodný, důvěryhodný, pravdivý a spravedlivý, protože jeho chování odpovídá jeho momentálnímu prožívání. (Vymětal 2010, str. 142-144)

7. Praktická část

Cílem této praktické části je zodpovědět základní otázku: Jak arteterapeuté vnímají svou praxi a jaké schopnosti či dovednosti jsou pro tuto profesi stěžejní?

Dílčí otázky:

1. Jaké charakterní vlastnosti by měl podle oslovených odborníků arteterapeut splňovat?
2. Z jakého teoretického východiska oslovení arteterapeuti vycházejí a jaké výtvarné terapeutické techniky s klienty provozují?
3. Jak oslovení odborníci vnímají svou praxi a čeho by se dle jejich názoru měl arteterapeut vyvarovat?

Z teoretického rámce předchozí části práce je zřejmé, že se jedná především o osobnostní rovinu arteterapeuta, jeho vlastnosti, znalosti, či nejčastěji používané metody pro terapeutickou činnost a pro jeho samotnou praxi.

Pro jednotlivé cílové otázky byla sestavena okruhová témata v rámci zvolené techniky polostrukturovaného rozhovoru s absolventy arteterapie.

7.1 Výzkumné metody a strategie

Vzhledem k cíli této práce se mi jeví jako nejpříhodnější zvolit kvalitativní metodu a polostrukturovaný rozhovor s odborníky v oboru arteterapie pracujícími. Volba vychází především z cíle tohoto výzkumu, kde je velmi důležitý osobní náhled, porozumění dotazovaných stejně tak jako flexibilita výzkumu. Tento typ rozhovoru nám taktéž dává možnost sekundárních otázek v průběhu rozhovorů, nebo náhodnou změnu pořadí dotazovaných otázek což může vést k novým poznatkům důležitých pro tento výzkum. Dalším důvodem pro tento kvalitativní výzkum je omezené množství expertů v oboru arteterapie.

Já jsem si pro svůj výzkum předem připravil základní osnovu tj. tématické okruhy. Pořadí připravených otázek nebylo neměnné a respondentům to dávalo i možnost tématický okruh rozšířit. V centru výzkumné pozornosti je v tomto případě specialista, neboli arteterapeut.

7.1.1 Kvalitativní výzkum

Pro kvalitativní výzkum je charakteristické začínat se značně nižším počtem respondentů než je tomu u kvantitativního výzkumu. Další charakteristikou kvalitativního výzkumu je interaktivní vývojový aspekt výzkumu. Získaná data můžeme mít ve formě textu, obrazového materiálu, audio nebo také audiovizuální záznam. K vyhodnocení dat nám pomůže transkript tzv. sepsání textu rozhovoru nebo interpretace přímo z diktovacích zařízení. Jedna z nevýhod kvalitativního výzkumu je celkem velká časová náročnost výzkumu. (Strübing 2013, str. 5) Postup kvalitativního výzkumu spočívá v první řadě ve stanovení základní výzkumné otázky. Otázky mohou být v průběhu výzkumu doplňovány a tímto se kvalitativní výzkum stává velmi flexibilním. V průběhu sbírání dat vznikají nové výzkumné otázky, hypotézy stejně tak jako i nová rozhodnutí. V tomto typu výzkumu hledá a analyzuje kvalitativní výzkumník všechna data a informace, které jakkoliv přispívají k osvětlení výzkumných otázek a tím provádí induktivní a deduktivní závěry. (Hendl 2005, str. 49)

7.1.2 Polostrukturovaný rozhovor

Polostrukturovaný rozhovor je jednou z nejčastěji používaných metod v případě kvalitativního výzkumného šetření. Tento typ výzkumu je velmi interaktivní a většinou zahrnuje osobní kontakt s respondentem. Taktéž nám umožňuje získat co nejkomplexnější informace o zkoumané problematice. (Strübing 2013, str. 92)

Výhody polostrukturovaných rozhovorů jsou především zřejmé ve větší flexibilitě. Pořadí otázek se může vzhledem k situaci měnit. Tento typ rozhovoru umožňuje respondentům lépe vyjádřit subjektivní názor.

Další důležitou výhodou polostrukturovaných rozhovorů je možnost vyjasnit si během rozhovoru možná nedorozumění a tím i předejít vyhodnocovací chybě při rozboru rozhovorů. Rozhovor nám také umožňuje jít více do hloubky kontextu a může nám odkrýt nepředpokládaná témata, která by jinak zůstala uzavřená. (Kleemann 2009, str. 208-210) Při vedení polostrukturovaných rozhovorů je velmi důležité klást důraz na zásady pro vedení interview. Následující zásady jsou velmi důležité pro vedení kvalitního interview: je velmi

důležité důkladně se na rozhovor připravit, musí být jistý účel celého výzkumu, jedna z dalších důležitých věcí je vytvořit vztah vzájemné důvěry mezi respondentem a výzkumníkem, otázky musí být formulovány jasným a stručným způsobem, vždy klademe jen jednu otázku, udržujeme si neutrální postoj k obsahu a nikdy odpovědi nekomentujeme, důkladně nasloucháme a respondentovi dáváme najevo náš zájem a v neposlední řadě zohledňujeme časové možnosti dotazovaného. (Hendl 2005, str. 172)

Po získání všech informací zahájíme analýzu a interpretaci získaných dat. Rozhovory interpretujeme tak, abychom byli schopni docílit našeho původního záměru tohoto výzkumu tzn. snažíme se zachytit celistvost zkoumaných jevů a případů sociálního světa. (Hendl 2005, str. 223) Rozlišujeme dvě interpretační techniky kvalitativních dat, techniky transkripce a organizace kódových dat. Transkripci můžeme volit doslovnou nebo komentovanou. V komentované transkripci zaznamenáváme i neverbální projevy respondentů např. pomlka, intonace, smích, nebo naopak zarmoucenost aj. (Strübing 2013, str. 122)

7.2 Průběh interview

Provedl jsem rozhovory s pěti arteterapeuty v rozmezí 1 týdne mezi každým rozhovorem. Výběr respondentů byl cílený, ale bez rozdílu na to s jakou cílovou skupinou experti pracují nebo v jakém zařízení (škola, školka, specializované zařízení, léčebny atd.). Cílený výběr specialistů mi pomůže získat důležité a pro výzkum cenné informace o daném tématu. Kritériem výběru byla především pracovní zkušenost arteterapeuta. Snažil jsem se vybírat jak ženy tak i muže, bohužel se v oboru arteterapie vyskytují z velké části ženy a z tohoto důvodu bylo velmi obtížné sehnat mužské respondenty. Z pěti dotázaných byly vybrány 4 ženy a jeden muž. Respondenti pracovali v různých zařízeních jak léčebných, vzdělávacích tak i nápravných. Interview bylo vždy provedeno na neutrálním místě jak pro tazatele, tak i pro respondenty. Výběr místa byl povětšinou ponechán na dotazovaným tak, aby se ve vybraném prostředí cítil dobře např. kavárna, škola apod. Jelikož jsem se se všemi dotazovanými znal osobně, nebylo potřeba představení sebe samého. Před začátkem interview jsem krátce představil svůj projekt a cílovou otázku této bakalářské práce. Respondentů

jsem se taktéž zeptal, jestli rozhovor můžu nahrát na digitální záznamník a ujistil je o anonymizaci dat. Jména účastníků rozhovoru nejsou nikde uvedena.

V průběhu interview jsem nechal respondenty volně hovořit na předem zadané téma, měl-li jsem potřebu sekundární otázky, poté jsem ji položil v době, kdy to dotazovanému tzv. nepřetrhlo nit. Otázky jsem kladl stručně a zřetelně, v případě nejasností jsem otázku dovysvětlil. Pokud se respondent více odchýlil od daného tématu, snažil jsem se ho navést zpět do okruhu našich témat. Kladení otázek bylo neutrální a odpovědi respondentů nebyli z mé strany nikterak komentovány.

Při rozhovoru jsem byl přítomen jen já a dotazovaný, v žádném z pěti rozhovorů nebyl u interview přítomen třetí člověk.

7.2.1 Demografická data:

Respon- -dent	Po hl- aví	Vě k	Zaří -zení	Vzdě -lání
I.	Žena	32	Léčebné	Arteterapie JU
II.	Žena	36	Vzdělávací	Arteterapie JU
III.	Žena	38	Léčebné	Arteterapie JU
IV:	Žena	30	Vzdělávací	Arteterapie JU
V.	Muž	51	Nápravné	Arteterapie JU

Všech 5 respondentů vystudovalo arteterapii na JU v Českých Budějovicích a vykonávají arteterapeutickou praxi déle než tři roky. Tři z pěti respondentů pracují s dětmi a ve vzdělávacích zařízeních. Jedna respondentka pracuje s rodiči dětí s mentálním postižením. Respondent číslo V. pracuje jako arteterapeut ve věznici ČR. Respondenti se věkově pohybovali od 30 do 51 let.

7.3 Analýza rozhovorů

V závěrečné části této bakalářské práce provedu analýzu a interpretaci získaných dat z polostrukturovaných rozhovorů vedených s arteterapeuty a pokusím se na základě veškerých dat zodpovědět cílovou otázku této závěrečné práce. Jak vnímají arteterapeuté svou praxi? Jaké kvality by měl arteterapeut mít?

Každý rozhovor byl proveden na neutrálním místě a trval okolo 1 až 2 hodin. Všechny rozhovory byly natočeny a uloženy na digitální záznamník. Jelikož by byly data z rozhovorů na transkripci velmi rozsáhlá, rozhodl jsem se, že data zakóduji a na bázi kódovaných otázek vyhodnotím. Při kódování odpovědí jsem data rozdělil do tří hlavních skupin všeobecné informace, výtvarné techniky a arteterapeuté. Každá skupina obsahuje vždy tři podotázky. Z rozhovorů jsem vytáhl relevantní informace důležité pro analýzu, které jsem poté transkriboval do tabulek a na konci interpretoval. Jelikož jsou informace o dotazovaných anonymní, popsal jsem je R1 – R5.

(respondent/ka 1 – respondent/ka 5)

7.3.1 Všeobecné informace:

Všeobecné informace	
Co je arteterapie?	<p><u>R1:</u> „ hmm tak určitá forma projevu určitě a hm jestli to mám říct za sebe, tak posun, změna životního pohledu. No určitě posun. .... “</p> <p><u>R2:</u> „ hehe tak pro mně je to způsob terapie skrze umělecký prostředek a může to být jak léčebný, tak růstový, takže to pro mně znamená náskou možnost jako hledání vlastního výrazu v bezpečném prostředí skrze malbu, kresbu, práci s hlinou nebo divadlo...pro mně osobně je to takovej příjemnej směr a propojení psychologie práce s lidma s uměním jako že tam vnímám hodně tu uměleckou stránku... “</p> <p><u>R3:</u> „Arteterapie pro mně znamená...zjištění, že existuje nějakej jinej způsob komunikace než je komunikace slovy, to jsem vlastně předtím nevěděla, že opravdu ty obrázky mají pro nás nějakou tu zprávu...je to pro mně úplně úžasná věc, že jako z takovýho toho novýho paradigmatu, teprve jí očucháváme a ještě nedokážeme využívat všechny její možnosti...“</p> <p><u>R4:</u> „ No to je dobrá otázka na začátech (smích). Jako hmm prostě první co mi naběhne do hlavy je</p>

	<p>úplně ta nejjednodušší prostě terapie uměním...treba jako když jsem byla malá chodila jsem na keramiku a když jsem jako měla nějaký ty trable, tak mi to pomáhalo se odreagovávat...“</p> <p>R5: „ pro mně arteterapie znamená ah možnost pochopení sebe samého.. vyznání se ve vlastních citech a pocitech. Je to speciální psychoterapeutické působení..“</p>
Výběr studia	<p>R2:“ k arteterapii mně přivedlo právě to propojení té psychologie s uměním...já jsem od mala si trochu malovala pak jsem šla na psychologii a pořád jsem hledala to propojení s uměním a našla jsem arteterapii ...“</p> <p>R3: „ já jsem si namalovala jednou doma tři obrovský plátna...a potom když jsem byla v období, že musím udělat krok dál..co jsem udělala někdy něco jinak ...a to byli ty plátna a já chtěla studovat a tak jsem zkoumala co je tak jiného a našla jsem arteterapii“</p> <p>R4: „ já jsem prostě vždycky chtěla dělat něco s uměním a taky mně bavila psychologie, jenže jen samotná psychologie mně nenaplňovala a tak jsem hledala nějaké to propojení jako ještě s uměním...no asi tak...“</p>
Cílová skupina	<p>R1: „pracuji v Libniči a vlastně tam pracuji s psychotikama, převážně schizofrenici...“</p> <p>R2: „ pracuju s dětma z dětských domovů a prostě pro ně pořádáme pobyty terapeutický a tam hodně pracujeme s arteterapií...“</p> <p>R3: „já jsem na přímačky k nám šla s tím, že chci pracovat se zdravějma lidma, který to maj těžký ...nicméně pracuji v Arpidě se zdravýma lidma, který mají postižený děti, takže vždycky pracuju se zdravějma lidma no...“</p> <p>R4: „ já pracuju v základní škole Integral, což je škola pro děti, který mají nějaký disporuchy a na děti co mají sníženou inteligenci a já tam pracuji s těmi dětmi který mají různý vzdělávací a výchovávací potíže...“</p> <p>R5: „ moje cílová skupina jsou vězni, vězni kteří jsou zařazeni jako ve vazebním režimu nebo v režimu výkonu trestu odnětí svobody...“</p>

Pro všech 5 dotazovaných znamená arteterapie způsob psychologické terapie skrze výtvarný umělecký artefakt, stejně tak jako Liebmann (2005) který ve svém díle popisuje Arteterapii jako způsob komunikace, která využívá výtvarné umění jako prostředek k osobnímu vyjádření. Jedna z dotazovaných také popsala arteterapii jako prostředek k sebepoznání a změně životního pohledu.

4 z 5 dotazovaných byli již od mala umělecky zaměřeny ať už malbou, nebo jak dvě respondentky popisují keramickým kroužkem, což nás přivádí k nově vypořádanému jevu o motivaci ke studiu arteterapie dotázaných. 3 z 5 dotazovaných hledalo propojení malby, umění a psychologie. Jak jsme již zmínili dříve, pracují 3 z dotazovaných ve vzdělávacích zařízeních s dětmi nebo jejich rodiči, jeden respondent pracuje v léčebně s klienty trpící schizofrenií a jeden dotazovaný je zaměstnaný jako terapeut v nápravném zařízení věznice ČR.

7.3.2 Výtvarné techniky:

Výtvarné techniky	
Výtvarné techniky?	<p><i>R1: „ práce se schizofrenikama je určitě terapeutická člověk by měl být terapeut, ale nejde tam aplikovat třeba klasický naše analýzy nebo otázky....nejde to s těma lidma jako mluvit...v každém případě neinterpretovat....nicméně já jsem si tam hodně vyzkoušela keramiku jako práci s keramikou...jako malba v pravém smyslu tam jako nejde nebo malovat, hlavně oni ten akvarel vůbec...u mně teda primárně ta keramika...každopádně oni rádi používají fixi. No možná jsem někdy zkoušela rozmývání barev, ale nebyl to smejvák to taky nejde...“</i></p> <p><i>R2: „ ...ale nemám to tak jako že bych pracovala výhradně jen s akvarelem, no jako se to zaměřovalo i na to divadlo, jako práce s tělem...tak s těma dětma z těch dětskejch domovů je to hodně tempera, nebo akvarel, ale s dětma jsou třeba víc takový ty krycí techniky...“</i></p> <p><i>R3: „ hmm no tak já se pokouším držet se akvarelu těch vodovek, myslím si, že je dobré, tak jsem to tedy já prožívala ve škole, že se zkrátka učím nějaký jazyk. Nejsem úplně zastáncem střídání těch metod i něco jako dělat s hlinou aby to bylo jako pestrý a tak.Takže já tedy zůstávám u toho akverelu i když jako podpůrný jsou taky ty koláže...to si myslím, že vyhovuje, takže zůstávám u toho a nepřidávám jen obměňuju témata. Hodně málo pracuju s psychodynamikou“</i></p> <p><i>R4: „no to je dobrá otázka, já jako poslední dobou zjišťuju, že ta „Rožnovská teorie“ je taková hodně specifická a že ji jako nemůžu využít všude jako ty témata z tý školy..no, že je jako taková hodně omezaná a jako se mi metodicky moc neosvědčuje, každopádně hodně dělám</i></p>

	<p>s akvarelem, koláže a občas zkoušíme smejváky. <u>R 5:</u> „aha no koláže a pastelky..a jakákoliv ruční práce za kterou je viditelný výsledek což je tady pro ty lidi důležitý..vidět, že nějaká jejich činnost může mít výsledek.“</p>
<p>Teoretická východiska?</p>	<p><u>R1:</u> „hm jako já jsem určitě daleko blíže k Freudovi než k Jungovi ...a v práci jsou všichni hrozně orálně fixovaní, takže jsme zase u Freuda...oni jak nejsou nasycení ty matky nebo někoho kdo by se jim jako věnoval, tak jídlo a cigára jsou strašně důležitý...ta orální fáze je u nich taková nevyvinutá..jo vycházím z Freuda, ale jsou tam určitě i jiný psychodynamický směry.“ <u>R2:</u> „jo no tak určitě vycházím z Rožnovské teorie, jako ne vždy a ne úplně tak dogmaticky, že jsem otevřená a jiné východiskám, ale mám to hodně v hlavě tu teorii no takovou tu“ Peroutovinu“ ...rozhodně mám jako v hlavě psychosexuální vývoj od Freuda, nějak se opírám o Junga, ale i třeba jako hodně sociální psychologii..“ <u>R3:</u> „No ah my jsme vyškolení v té psychodynamické a já jsem za to strašně moc vděčná, protože mi to připadá jako takovej základ..asi kdybych to neměla, byla bych nervózní, že mi to jako plave, ale asi taky si do toho zařazuju fenomenologii ahh ..“ <u>R4:</u> „...ale jako jo no zatím vycházím z té „Rožnovský“ no ...“ <u>R5:</u> „tak jestli můžu brát teoretický východisko jako Rožnovskou arteterapii, tak z ní jo určitě z ní, dál psychodynamický směry, ale i relaxační techniky..“</p>
<p>Arteterapie Kdy ano kdy ne?</p>	<p><u>R1:</u> „...jsou tam převážně schizofrenici, ale tam se ta arteterapie bohužel nedá tolik aplikovat jako jsme zvyklí ve škole, takže to bylo takové jako složitě já byla po škole plná elánu a chtěla jsem se ukázat a vyzkoušet si ty věci a nešlo to, protože to prostě nejde, ale zase třeba praxe v Červeném Dvoře tak tam to jde krásně, tam se dali dělat ty skupiny...Akvarely interpretace analýza s nima nejde...ty ani nevíš jestli co malují jestli jsou to oni..“ <u>R2:</u> „já si myslím, že je vhodná úplně pro všechny kdo mají chuť to zkusit...ale záleží určitě na motivaci...pokud to někdo opravdu nechce, tak bych ho nenutila...ale jinak si myslím, že je vhodná jak pro děti, dospělý tak i pro seniory a co se týče jako problémů tak taky úplně pro všechny“ <u>R3:</u> „pokud to beru jako tak, že arteterapie je</p>

	<p><i>růstová a jedná se tam hodně o tu psychodynamiku jako, že se vrací zpátky, pak není vhodná pro ty psychotiky, ty úplně rozhodí...možná ze začátku je hodně důležité navodit vztah a důvěru a pak až začít s arteterapií...“</i></p> <p><i>R5: „ myslím si, že arteterapie je vhodná vždy kde se dá použít, z hlediska jako materiálního prostoru..a kdy se nedá použít tak nedoporučil bych jí s psychotikama no asi tak..“</i></p>
--	---

Všech 5 dotázaných expertů pracuje výhradně psychodynamicky, tři dotazovaní odpověděli, že vycházejí především z psychoanalýzy a analytické psychologie. 3 z 5 dotazovaných vycházejí z tzv., „ Rožnovské“ školy a jedna respondentka často zařazuje i fenomenologii. Respondentka č. 2 popisuje teoretická východiska následovně: „ *jo no tak určitě vycházím z Rožnovské teorie, jako ne vždy a ne úplně tak dogmaticky, že jsem otevřená i jinejm východiskám... rozhodně mám jako v hlavě psychosexuální vývoj od Freuda, nějak se opíram o Junga, ale i třeba jako hodně sociální psychologii..*“ Na otázky jaké výtvarné techniky nejčastěji ve Vaší praxi používáte, odpověděli 3 dotazovaní, že výhradně pracují s akvarelem, stejně tak popisuje Česká arteterapeutická asociace (2016) rožnovskou arteterapii, kde je vhodné, aby klient využíval možností, kterých mu akvarelová malba a vlastní kreativita poskytují.

Respondentka, která pracuje s klienty trpícími schizofrenií odpověděla, že akvarel v žádném případě používat nemůže, a že především využívají keramiku nebo „ fixy“. Respondentka č. 1 popisuje své zkušenosti následovně: „ *...jsou tam převážně schizofrenici, ale tam se ta arteterapie bohužel nedá tolik aplikovat jako jsme zvyklý ve škole... akvarely interpretace analýza s nima nejde...*“. Na základě výpovědi respondentky č. 1 vycházíme ze zkušeností odborníka v oboru arteterapie, která si akvarelové techniky rožnovské arteterapie pokusila vyzkoušet s klienty trpícími schizofrenií a dospěla ke zjištění nevhodnosti těchto využívaných technik s touto cílovou skupinou. 3 z 5 dotazovaných používají při své praxi často koláže na různá témata. Na podotázku, kdy je či není vhodná arteterapie, odpověděli všichni dotazovaní, že arteterapie se dá použít vždy, když je motivace. 3 z 5 dotazovaných odborníků by arteterapii nedoporučovali pro psychotiky např. pro klienty se schizofrenií, které může arteterapie vyvést z rovnováhy. Například respondentka č. 3 to popisuje ve svém rozhovoru

z 23. listopadu 2016 následovně: „pokud to беру jako tak, že arteterapie je růstová a jedná se tam hodně o tu psychodynamiku jako, že se vrací zpátky, pak není vhodná pro ty psychotiky, ty úplně rozhodí...“

7.3.3 Arteterapeutická praxe

Arteterapeutická praxe	
Jaké kvality by měl arteterapeut mít?	<p>R1: „myslím si, že by měl být upřímněj především sám k sobě, měl by taky bejt kreativní hm komunikativní nesporně, měl by být jako otevřený k lidem a k názorům..“</p> <p>R2:“ hm no tak určitě nějaký sebezkušenostní výcvik ať už školní nebo jiný...no a nějakou jako supervizní část...supervize to je pro mně jako dost růstový, člověk přemýšlí jestli je to dobré a jak mu v tom je...“</p> <p>R3: „ ...mně hrozně mrzí, že za arteterapeuta se dnes může prohlásit skoro každý...jeden můj známý dělá kurzy kde mu lidi kreslí mandaly a on ji potom povídá jak jsou na tom psychicky...arteterapeut by měl opravdu projít tou bránou a tou trnitou cestou aby si to sám prožil..a měl by bejt jako osobnostně zralěj..moudřej, sečtělej, otevřenej...“</p> <p>R4: „ no upřímněj, trpělivej, citlivej a určitě i vzdělanej...“</p> <p>R5: „ hm měl by být určitě vnímavej, empatickej, vzdělněj a měl by bejt schopnej klienta přijmout i v jeho specifičnosti ..to je asi to nejdůležitější..“</p>
Duševní hygiena	<p>R1:“ hm chodím na jógu, chodím ven se psem, prostě pohyb a nebo i když vařím u toho odpočívám...“</p> <p>R2: „ určitě chodím běhat...takže chodím běhat a chodím na procházky no, ráda chodím běhat pokaždé jinam, což je taky takové čištění mysli...a potom se snažím být s lidma co mám ráda, protože je důležitý nebýt sama...“</p> <p>R3: „no využívám, jednak maluju..jezdím na tance..hodně čtu a chodím hodně do přírody to je jasný no...“</p> <p>R4: „ no já miluju přírodu, takže chodím relaxovat především do lesa na procházky a vůbec tedy pohyb je pro mně nejlepší duševní hygiena“</p> <p>R5: „ rád čtu, snažím se oddělovat ten pracovní život s tím soukromím, práce je v práci a doma si odpočívám a relaxuju.To si myslím, že je důležitý“</p>

**Arteterapeutická
praxe**

R1: „jako arteterapeut si musíš dávat pozor na to co říkáš, protože strašně často se nám stane...jako takhle my tam ty věci vidíme, ale chce to...můžeme jako hrozně zranit ublížit, když jako třeba nevyčítíme ...určitě si dát pozor na tu naši interpretaci jo...asi jako určitě méně stavět hypotézy...nejnáročnější je hmm překročit bod zlomu kdy si člověk musí přiznat to co do teď ne. Moc mně naplňuje ten posun...arteterapeut musí tomu věřit, protože víme, že to opravdu funguje“

R2: „...na předčasný nebo na neuvážený interpretaci tomu člověku...a to jako cítím v sobě hodně, že si musím dát pozor na respekt vůči tomu člověku..na podsouvání na neuváženou interpretaci...nikdy se nemůžeme vtělit do toho člověka..někdy mám přehnaný nároky, že by to mělo jít rychlejc...nejnáročnější je materiál a prostor často není ateliér...arteterapie vyžaduje dobrou prostor a materiál spoustu papírů, spoustu štětců a barev...v tom mi to přijde náročný...jinak mi to nepřijde náročnější než jiný druh terapie...“

R3: „hele já vím, že musím dávat hroznou pozor na to abych jako nebyla moc jako „puschi“ naléhavá abych tomu klientovi dala čas a netlačila na sebe, že ten klient musí odejít s nějakým wow...abych byla fakt pokorná, trpělivá a abych si věřila, abych něchtěla dělat nějaké nároky...a taky si dát jako pozor abych k tomu nepřistupovala jako tak, že já vím víc než ten klient nebo, že jsem chytřejší, lepší...abych se nepovyšovala a nemyslela si, že jako já mám ten patent..no nejnáročnější je jako taková frustrace...je velmi těžký dostat se do těch ústavů a pracovat tam...pak, že arteterapie nemá zatím jako jméno nedostala se ještě do toho podvědomí...a určitě taky ta motivace těch klientů“

R4: „ v každém případě bych řekla netlačit na pilu, jako dát těm klientům čas a nesnažit se za každou cenu splnit své předem určené cíle...“

R5: „ je to těžký né vždy se povedlo to co máte naplánované ...určitě neinterpretovat a spíše se snažit aby dostali nějaký kontakt s realitou aby se uvolnili, aby se odbourali nějaký ty negativní stránky osobnosti a podpořit to pozitivní. Jako terapeut si především musíš dát pozor abys neměl moc velké očekávání od klientů a netlačil na ně nenutil je...“

Pokud se ptáme, jaké kvality by měl arteterapeut mít, pak stejně jako Vymětal (2010) uváděli námi oslovení arteterapeuté jako zásadní vlastnost dobrého arteterapeuta empatičnost, trpělivost a v neposlední řadě vzdělání. Velmi důležitou roli hraje také kvalitní arteterapeutické vzdělání. Jedna dotazovaná zastává názor, že arteterapeut by měl mít především sebezkušenostní výcvik. 3 z 5 dotázaných považují za velmi důležité být otevřený. Respondent č. 5 popisuje: „ *hm měl by být určitě vnímavěj, empatickejš, vzdělejš a měl by bejš schopnej klienta přijmout i v jeho specifičnosti ..to je asi to nejdůležitějš.*“

Všech 5 dotazovaných odborníků, stejně tak jako Vymětal (2010), který ve své knize Úvod do psychoterapie popisuje, že pro náročnost této profese je třeba dbát na vlastní seberozvoj, psychohygienu a vhodný aktivní i pasivní odpočinek, se shodlo, že duševní hygiena hraje neodmyslitelnou roli v životě terapeutů. 4 z 5 dotazovaných prožívají svou psychohygienu pohybem např. procházky, běh, nebo jiné typy sportu. Dva dotazovaní relaxují čtením. A jeden z dotazovaných expertů pokládá za velmi důležité pro svou vlastní psychiku nebrat si za žádnou cenu práci domů. Všech pět dotázaných se shodlo, že arteterapeutická praxe není nic jednoduchého. 5 z 5 expertů jsou toho názoru, že nejtěžší na práci arteterapeuta je nemít přehnaně vysoké nároky a netlačit na klienty. Jedna z dotazovaných také odpověděla, že je velmi důležité a zároveň i těžké naučit se nepovyšovat se nad klienty. Stejně jako Liebmann (2005) uvádělo všech 5 námi oslovených arteterapeutů jako zásadní při arteterapeutické praxi nedávat předčasné interpretace a zároveň i netlačit klienty ke svým názorům.

Jedna/Jeden z dotazovaných také naznačil/a, že být arteterapeutem může s sebou nést překážky materiálního prostoru jako např. nedostatek světla, místa, barev či papírů které na provozování kvalitní arteterapeutické praxe jsou nutné.

7.4 Závěr empirické části:

Arteterapie je relativně mladý obor, který lidé stále ještě objevují, také z tohoto důvodu je práce terapeutů občas ztížena. Měli bychom ve zkratce popsat co je obor arteterapie, pak bychom určitě sáhli po té nejjednodušší definici což je, že arteterapie je léčba nebo působení psychologickými prostředky skrz umění a je mezi tím určité propojení psychologie s uměním. Informace získané pomocí

rozhovorů nám ukázaly, že všech 5 dotázaných arteterapeutů se s nějakou formou umění, ať už to byla malba, hlína, divadlo aj., setkali již v ranném dětství. Místa pro vykonávání tohoto typu oboru byly u našich respondentů především ústavy pro postižené, léčebny, vzdělávací nebo nápravné instituce. Podle odpovědi respondenta č. 4 není pro arteterapeuta úplně jednoduché najít uplatnění mimo tyto výše pojmenované ústavy.

Arteterapeuté se kterými jsem vedl rozhovory, využívají ve své praxi nejčastěji akvarel, koláže nebo i keramiku. Nesmíme zapomínat na fakt, že každá cílová skupina potřebuje individuální přístup a proto nelze říci, jaká výtvarná technika je pro arteterapeutickou praxi zásadně nejlepší. 4 z 5 dotázaných by v žádném případě nedoporučovali interpretace pro práci s psychotiky. Většina dotázaných arteterapeutů vychází z psychodynamických východisek, často se opírají o psychoanalýzu nebo analytickou psychologii, nebo o tzv. „Rožnovskou „ školu. Méně se potom vyskytují ostatní teoretická východiska jako např. fenomenologie.

Arteterapeutická činnost je velmi obtížná i co se týče materiálního prostoru, kde potřebujete mít dostatek místa a světla, velkou zásobu kvalitních papírů a barev popř. i místo na skladování vytvořených artefaktů. Odborníci, se kterými jsem vedl rozhovory se shodují, že mimo materiální překážky si musí terapeuti dát pozor na předčasné interpretace, které by klientovi mohli ublížit a mohli ho zranit. Další důležitou roli hraje nenasazování přehnaných nároků na klienta a i na terapeuta samotného. Přehnané nároky a nesplnění cílů by mohlo vést k frustraci terapeuta samotného a tím ztěžovat následné terapeutické vedení. Stejně jako Vymětal (2010) i námi oslovení arteterapeuté považují za jednu z důležitých věcí při vykonávání terapeutické činnosti duševní hygienu terapeutů samotných. Podle výpovědí respondentů jsou nejčastější formy psychohygieny sport, nebo jiné odpočinkové činnosti jako čtení a vaření. Na bázi výpovědí respondentů by měl arteterapeut především mít kvalitní arteterapeutické vzdělání, měl by být empatický, trpělivý, otevřený a chápavý.

Když bychom jednou větou měli říci kdy je arteterapie vhodná, pak by 5 z 5 dotázaných odpovědělo, že arteterapie je dobrá vždy a pro kohokoliv kdo tomu věří a kdo chce. 5 oslovených odborníků se shodlo, že náročnější je práce arteterapeutů s lidmi, kteří jsou hodně medikovaní a nemají o tzv. posun v danou

chvíli zájem. Jinak se všech 5 respondentů shodlo, že je terapie provozovaná skrz malbu doporučována pro děti, dospělé nebo i seniory.

Terapeut by nikdy neměl zapomenout, že každý člověk je individuální a takto i ke své praxi stejně tak jako ke svým klientům přistupovat.

8. Závěr:

Cílem této práce bylo zjistit, co je Arteterapie a jaká kritéria musí arteterapeut sám splňovat. Arteterapii můžeme tedy chápat jako psychologickou léčbu pomocí uměleckých prostředků.

Stěžejním bodem této závěrečné práce bylo nastínovat práci arteterapeutů a jejich vnímání své vlastní arteterapeutické činnosti. Hlavním významem této práce bylo přiblížit jak osobnost arteterapeuta, tak i osobnostní a lidské hledisko. Neexistuje ideální osobnost arteterapeuta, jde především o kvality které by měl sám arteterapeut splňovat. Tyto jsou například autenticita, empatičnost a schopnost akceptace klienta. Dále hraje důležitou roli v profesi arteterapeuta moudrost, vyrovnanost, nebo také schopnost být morální či intelektuální autoritou. V této práci je kladen poměrně velký důraz na teorii a teoretické znalosti důležité pro vykonávání této terapeutické činnosti. Jsou jimi hlubinné směry, humanistické směry, psycho-edukační přístupy, ale i rožnovská škola a v neposlední řadě i znalosti týkající se vývoje výtvarných činností dítěte a ontogenetického modelu vývoje dětské kresby a kognitivních funkcí. V teoretické části jsem na základě uvedené literatury popsal teoretický popis arteterapie, arteterapeutické směry a východiska, nebo ontogenetické modely. Závěr teoretické části jsem věnoval výtvarnému procesu a terapii a poslední část se soustřeďuje na výkon terapeutické činnosti. Teoretický rámec se poté shodoval s kvalitativním empirickým výzkumem.

V této bakalářské práci byl popsán teoretický popis výchozích teorií. Analýza rozhovorů nám ukázala, že nejčastější výchozí teorií pro dotazované odborníky jsou psychodynamická východiska jako např. psychoanalýza a analytická psychologie. Dalším častým teoretickým východiskem je podle rozboru výzkumu v arteterapii tzv. „Rožnovská škola“. Teoretický rámec této závěrečné práce stejně tak jako výsledky empirického kvalitativního výzkumu prokázaly, že osobnostní rovina terapeuta hraje stěžejní roli ve vykonávání této profese. Na základě provedého kvalitativního výzkumu se dotazovaní odborníci shodli, že nejčastěji používané techniky v jejich arteterapeutické praxi jsou akvarel, koláže, nebo také práce s hlinou. Dle názoru účastníků výzkumné sondy nemůže vykonávat práci arteterapeuta každý a proto je zde velmi důležitá kvalifikace a odborné vyškolení terapeutů kde terapeuté musí splňovat určitá

kritéria. Dle dotazovaných odborníků je pro arteterapeuta důležitá autenticita, empatičnost, kvalifikace a v neposlední řadě akceptace klientova názorů a rozhodnutí. Jelikož je práce arteterapeuta dle respondentů velmi psychicky náročná je velmi důležitá psychohygienu pro terapeuta samotného tato je vykonávána nejlépe skrz pohyb, odpočinek nebo jinou relaxační činnost.

Závěrem této práce bych chtěl říci, že výsledky empirického výzkumu byly očekávané a shodovali se s teoretický rámcem této závěrečné práce. Myslím si, že informace této bakalářské práce pomůžou čtenářům zorientovat se v pojmu arteterapie, jejích technikách a teoriích stejně tak i jako v arteterapeutech samotných.

Použitá literatura:

Černý, J. (2003): Milostný obraz Panny Marie a jeho multiplikace. In Zprávy památkové péče, č.5, str. 325-327

Fromm, E. (1997): Člověk a psychoanalýza. Praha: Aurora

Hendl, J. (2005): Kvalitativní výzkum. Praha

Jebavá, J. (1997): Úvod do arteterapie. Praha: Karolinum

Schwartz, J. (1999): Dějiny psychoanalýzy. Praha: Triton

Kleemann, F. (2009): Interpretative Sozialforschung. Deutschland: Wiesbaden

Lhotová, M. (2009): Arteterapie. České Budějovice: Jihočeská univerzita

Lhotová, M. (2010): Proměny výtvarné tvorby v arteterapii. České Budějovice: Jihočeská univerzita

Lhotová, M. (2013): Arteterapie ve speciálním vzdělávání II. Česká Budějovice: Jihočeská univerzita

Liebmann, M. (2005): Skupinová arteterapie. Praha: Portál

Možný, P. (1999): Kognitivně behaviorální terapie – Úvod do terapie a praxe. Praha: Triton

Perout, E. (2005): Arteterapie se zrakově postiženými. Praha: Okamžik

Říčan, P. (1997): Dětská klinická psychologie. Praha: Grada Publishing

Rubinová, J. A. (2008): Přístupy v arteterapii. Praha: Triton

Slavík, J. (1997): Od výrazu k dialogu ve výchově Artefiletika. Praha: Karolinum

Šicková-Fabrici, J. (2002): Základy arteterapie. Praha: Portál

Strübing, J. (2013): Qualitative Sozialforschung, eine komprimierte Einführung für Studierende. München

Vymětal, J. (2010): Úvod do psychoterapie. Praha: Grada

Internetové zdroje:

Česká Artetrapeutická asociace. (2016). [online]. [cit. 2016-10-14].

Dostupné z

<http://www.arteterapie.cz/?podkategorie=arteterapie&clanek=11>

Holubová, M. (2008). Možnosti a meze arteterapie v K-centru,

[online]. [cit. 2016-09-26]. Dostupné z

http://www.casopiscaa.wz.cz/clanky/c18_holubova.doc

Daňková, Š. (2005). ROZHOVOR: Co (ne) víme o duševním zdraví?

[online]. [cit. 2016-10-02]. Dostupné z

http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=164

Večerková, D. (2013). Terapeutický vztah je důležitější než metoda. [online]. [cit. 2016-9-19]. Dostupné z <https://psychologie.cz/poradna/miluji-sveho-psychologa-terapeuticky-vztah-je-dulezitejsi-nez-metoda/>

Steinerová, K. (2015). Krajina arteterapie. Tvořivé sebevyjádření je cestou do míst, kam se jinými způsoby nahlíží jen těžko. [online]. [cit. 2016-9-10]. Dostupné z <https://psychologie.cz/krajina-arteterapie/>

SCS. ABZ. CZ. Slovník cizích slov (2005-2016). [online]. [cit. 2016-9-11]. Dostupné z http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/hledat?cizi_slovo=symbol&typ_hledani=prefix

Přílohy:

Otázky k polostrukturovanému rozhovoru

- 1, Co pro tebe znamená Arteterapie?
- 2, Jaká je tvá cílová skupina?
- 3, Jaké výtvarné a terapeutické techniky s klienty provozuješ?
- 4, Z jakého teoretického východiska vycházíš při své praxi?
- 5, Kdy je či není vhodná arteterapie?
- 6, Na co je vhodné si při arteterapii dát obzvláště pozor?
- 7, Jak prožíváš ty svou praxi?
- 8, Jak se nadále vzděláváš?
- 9, Využíváš nějakou formu duševní hygieny? Jakou?
- 10, Jaké by měl mít dle tebe arteterapeut kvality (znalosti, dovednosti, schopnosti)?
- 11, Co je dle tebe na arteterapii nejnáročnější a co tě na arteterapii naplňuje?